

Відділ освіти Ратнівської райдержадміністрації
Районний методичний кабінет
НВК «ЗОШ I-III ступеня – дитячий садок»
с. Здомишель

***Типи аналізу художнього
твору,
адаптовані до шкільної
практики***

Навчальний посібник

Здомишель-2014

Типи аналізу художнього твору, адаптовані до шкільної практики. – Навчальний посібник. – НВК «ЗОШ I-III ступеня – дитячий садок» с. Здомишель. – Здомишель, 2014. – 100 с.

У посібнику описано досвід роботи по застосуванню різних типів аналізу художнього твору в шкільній практиці.

Видання буде корисним для вчителів світової та української літератур, керівників методичних об'єднань.

Укладач: Сметюх О. В., вчитель світової літератури

Рецензент: Гупало В. В., методист районного методичного кабінету відділу освіти Ратнівської райдержадміністрації

Зміст

Передмова	4
Аналіз «слідом за автором»	5
Пообразний шлях аналізу	15
Проблемно-тематичний аналіз твору	29
Особливості аналізу поетичного твору	40
Біографічний аналіз художнього твору	52
Стилістичний аналіз художнього твору	63
Філологічний аналіз художнього твору	75
Компаративний аналіз художнього твору	93
Післямова	99
Список використаної літератури	100

Передмова

Якщо переважна більшість шкільних предметів звернена до розуму, інтелектуальної сфери дитини, то література – один із небагатьох предметів, який хвилює душу, пробуджує почуття, викликає роздуми про добро і зло, вчить розуміти прекрасне і бути Людиною. Неповторним і незвичайним робить урок літератури сам предмет вивчення – художні твори, в яких закладені величезні можливості пізнавального, морального, естетичного, духовного впливу на молоду людину.

«Аналіз літературного твору (грецьк. analysis – розклад, розчленування) – логічна процедура, суть якої полягає у розчленуванні цілісного літературного твору на компоненти, елементи, в розгляді кожного з них, зокрема у взаємозв'язках з метою осягнення, характеристики своєрідності цього твору».

Отже, аналіз пов'язаний із поділом твору на окремі компоненти (художній образ, художня деталь, композиція, портрет, мова героя, символи, пейзаж, інтер'єр, художньо-зображувальні засоби тощо) та ретельним розглядом кожного з них.

Аналіз художнього твору на уроці літератури – не самоціль. Аналіз заради аналізу не має ніякого сенсу. Він необхідний для загальної інтерпретації всього твору, тобто його тлумачення (усвідомлення авторської думки, головної ідеї твору).

Цей методичний посібник для тих учителів-словесників, хто усвідомлює свою особливу місію засобами художньої літератури формувати мислячу, морально та естетично розвинену особистість, здатну в художній літературі знаходити духовні та життєві орієнтири.

Аналіз «слідом за автором»

Одним із традиційних шляхів аналізу художнього твору в школі є аналіз «слідом за автором» (його ще називають подієвим аналізом). Він і сьогодні лишається актуальним, оскільки сприяє формуванню в учнів навичок повільного і вдумливого читання, осмислення системи подій, розумінню авторської позиції. Такий аналіз передбачає поступове ознайомлення школярів з текстом: від уроку до уроку вони рухаються за думкою автора, проникають у глибини художнього твору. В основі аналізу «слідом за автором» лежить сюжет твору, а основною ланкою є епізод, сцена, розділ.

Якщо враховувати можливості літературного сприйняття, то найбільш доцільно аналіз «слідом за автором» використовувати у V–VII класах. Аналіз варто будувати, спираючись на подієву основу твору. Від *учинку до характеру, від події до смислу* – такий шлях шкільного розбору окреслений ще відомим літературознавцем і методистом М.О.Рибниковою і названий нею «слідом за автором». Цей шлях реалізує потребу активного інтересу дітей до дії, до подієвого боку твору.

Особливості проведення цього типу аналізу.

1. Вчитель умовно розбиває текст на декілька епізодів у тому порядку, в якому вони розміщені у творі.
2. До кожного епізоду учитель пропонує різні методи аналізу тексту (евристична бесіда поєднується із інсценуванням, переказом, виконанням творчого

завдання у парах, читанням у особах, спеціальними ролями при обговоренні, пантомімою тощо). Завдяки цьому реалізується *емоційний та розвивальний* аспекти аналізу художнього тексту.

3. Аналіз кожного епізоду забезпечує розгляд від *учинку до характеру, від події до смислу*, тобто обраний *виховний* вектор аналізу.
4. Аналіз епізодів закінчується з'ясуванням *загальної думки автора*. Цим додержується чи не найголовніший принцип аналізу художнього твору – його *цілісність*.

Художній твір, призначений для текстуального вивчення, як правило, читають двічі. Перше читання зветься первинним. Під цим терміном ми розуміємо вихідне, початкове, швидке читання, яке дає змогу одержати уявлення про загальний зміст твору.

Ознайомлюючись уперше з художнім текстом, учні в основному звертають увагу на події і лише на стадії аналізу проникають у словесно – образну та композиційну структуру, починають розуміти авторську думку у творі.

Первинне читання творів відбувається, як правило, вдома. Його доцільно супроводжувати попередніми завданнями. Наприклад, скласти план з добором заголовків з тексту; дібрати цитати, підготувати відповіді на запитання вчителя; визначити основні епізоди в тексті, в яких розкривається

характер персонажів; підготувати простий чи художній переказ окремих розділів, фрагментів, епізодів; написати відгук для з'ясування якості прочитання тексту і ставлення учня до нього; намалювати ілюстрації до твору тощо.

Первинне прочитання – необхідна умова якісного аналізу твору.

Якщо твір невеликий за обсягом або вчитель планує первинне прочитання певного розділу великого твору у класі (можливо, це буде і повторне читання), можна використати сучасні методики технології розвитку критичного мислення, які дають унікальні можливості поєднувати читання з аналізом художнього твору (в першу чергу з аналізом «слідом за автором»).

Використання технології розвитку критичного мислення під час аналізу «слідом за автором»

Для вчителя, який готується до аналізу художнього твору, важливо зосередитись на найголовнішому: яку істину мають відкрити для себе учні, прочитавши той чи інший твір. Зрозуміло, ця істина буде співпадати з ідеєю твору, тією головною думкою, яку автор висловив у своєму творінні.

Так, наприклад, під час роботи з над темою «Життя незделеної родини Кретчитів. Гуманістичний пафос повісті Ч. Дікенса «Різдвяна пісня у прозі» учні мають зрозуміти, що не гроші роблять людину щасливою, а людяність. Щоб ця істина стала власним переконанням, треба організувати аналіз твору таким чином, щоб кожен шестикласник сам прийшов до цього висновку.

Тому найкращою технологією, яка має значні можливості для формування власної точки зору, є технологія розвитку критичного мислення. Її і варто обрати як методичний інструмент для аналізу повісті.

За цієї технологією, урок ділиться на три фази: *актуалізацію, побудову знань, консолідацію*. Для кожної фази пропонуються свої методи. Їх потрібно ретельно відібрати.

I фаза «Актуалізація». На цьому етапі проводиться підготовка до сприйняття художнього твору. Потрібно з'ясувати, що вже знають учні про Боба Кретчита і про що хочуть дізнатися. Для цього можна використати метод «Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися».

II фаза «Побудова знань». На цьому етапі відбувається безпосереднє критичне читання частин твору та їх аналіз. Оскільки особливостями повісті Діккенса є насиченість авторськими орієнтирами (художніми деталями, натяками тощо), то варто обрати такий метод читання як «Спрямоване читання». Він дозволяє організувати уважне і цілеспрямоване прочитання важливих фрагментів твору.

III фаза «Консолідація». На цьому етапі відбувається узагальнення знань і підведення учнів до певного висновку. В технології розвитку критичного мислення цьому етапу приділяється особлива увага.

Конспект уроку світової літератури в 6 класі із застосуванням аналізу «слідом за автором»

Тема: Життя знедаленої родини Кретчитів.
Гуманістичний пафос повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня у прозі».

Мета: навчити учнів визначити головне та другорядне в творі, його провідну думку; розвивати навички вдумливого читання, критичного мислення, уміння робити узагальнення; виховувати повагу до близьких та рідних людей.

Епіграф: Домашнє вогнище має бути вогнищем, до якого ми завжди повертаємося.

*А. Монтерлан,
французький письменник*

Обладнання: тексти повісті «Різдвяна пісня у прозі»
Ч. Діккенса, таблиці

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Педагогічна технологія: технологія розвитку
критичного мислення учнів

Хід уроку

I. Фаза актуалізації

У житті кожного з нас велику роль відіграє родина. Близькі люди сприймають нас різними: увінчаними славою і розчарованими невдачами. Головне, щоб навіть у темряві завжди світило вікно, де тебе чекають. Французький письменник А. Монтерлан говорив, що родина, домашнє вогнище, це те місце, куди ми завжди повертаємося. Добре, якщо є куди повертатися.

На сторінках повісті Ч. Діккенса «Різдвяна пісня у прозі» зображено життя однієї сім'ї – родини Кретчитів, добрих і милосердних людей.

Давайте з'ясуємо, що ви вже знаєте про главу сім'ї

Боба Кретчита. А про що хочете дізнатися?

Метод «Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися»

Що знаємо?	Про що хочемо дізнатися?	Про що дізналися?
Боб Кретчит – бідний клерк, який працює в конторі Скруджа	Як живе родина Боба Кретчита? Чи щаслива вона?	

Отже, «завітаємо в гості» до сім'ї Боба Кретчита. А «підемо» туди разом з Духом теперішнього Різдва і Скруджем. Сподіваюсь, знайомство з цією родиною ще більше зміцнить вашу любов до близьких та рідних людей.

II. Фаза побудови знань

Організація самостійного читання епізодів твору за методом

«Спрямоване читання»

Робота з епізодом №1

Завдання:

- Прочитайте самостійно уривок твору (с. 90-91) від слів «Вони пішли далі...» до слів «Пані Кретчит, жінка...». Чому Дух теперішнього Різдва поблагословив хатину Боба Кретчита? Підготуйтеся до словесного малювання домівки.

Зупинка. Обговорення

- Якою ви уявили хатину Боба Кретчита? (*Словесне малювання*)

- Чому Дух теперішнього Різдва поблагословив хатину Боба Кретчита? (*Тут жили добрі й милосердні люди*)

Робота з епізодом №2

Завдання:

- Читаємо далі до слів «Аж ось полумисок поставили на стіл...»
- Як вдається Діккенсу розповісти про бідність Кретчитів? Який художній засіб він використовує, адже в творі немає розлогіх описів бідкування родини?

Продовження читання

Зупинка. Обговорення

- Який художній засіб використовує автор для зображення родини Кретчитів? (*Художню деталь*)
- Пригадаємо, що називається художньою деталлю.
- Як показано вбрання родини клерка? Знайдіть у тексті слова, які підтверджують, що живуть вони бідно.

(Сукня пані Кретчит «двічі перелицьована». Старе вбрання Боба «позашиване». Боб не має пальта, тому весь час ходить у «довгій шальці з торочками». Пітер Кретчит одягнутий у «великі батьківські комірці» Боба Кретчита. Крихітка Тім тяжко хворий, а лікувати його немає коштів).

- Чи ображені вони на життя, врешті, на Бога, що їм доводиться жити в таких умовах? Доведіть, що ваша відповідь правильна.

(Вони сприймають все як належне. Щиро тішаться Днем народження Божого Сина. Про це свідчать такі факти:

1. *Марта прийшла в гості, а приходила вона лише на свято. Значить, для неї це свято.*
2. *Усі Кретчити як могли прикрасили свій одяг: Белінда і пані Кретчит причепурили сукню стьожками; Боб вичистив підлатаний костюм; Пітер одягнув батьків комірці і дуже тішився*

зі свого убору.

3. *Юні Кретчинята безумовно щасливі, що настало Різдво.*

4. *Кретчити зготували святкову вечерю.)*

- Що подають на стіл в Англії на Святвечір? (*Індичку, пудинг, соки, яблука, апельсини, печені каштани тощо*).

Робота з епізодом №3

Завдання:

- Прочитайте наступний епізод до слів «Духу! – сказав Скрудж». Дайте відповідь на запитання: Яким був святковий стіл у родині писаря?

Продовження читання

Зупинка. Обговорення

- Чи багатим був святковий стіл у родині писаря, чи велика кількість страв була на ньому в різдвятий вечір?

(Святковий стіл був скромний, бо батько родини заробляє лише 15 шилінгів на тиждень).

- Діти тішились гускою. Навіть Боб сказав, що він не пам'ятає, щоб коли-небудь пекли таку гуску. Чому? Хіба гуска екзотична в Англії? (*Ні, бо гуска в домі, певно, була великою рідкістю*).

- Чому всі були такі веселі, адже сім'я бідна?

(По-перше, Різдво – це велике й радісне свято.

Кретчити вірили в Бога й розуміли значення Різдва. А по-друге, у сім'ї панували злагода й мир, незважаючи на матеріальні нестатки. Бо родина звикла насолоджуватись тим, що в них є, радіти тому, що подарувала доля саме сьогодні).

- Що ви можете сказати про стосунки в родині? Як спілкуються між собою герої? (*Як не дивно, злиденне життя не перетворило родину в*

злостивих, заздрісних людей, які зненавиділи весь світ. Пані Кретчит цілує Марту, звертається «моя дитино». Боб «ніжно, ласкаво» тримає Тіма за «маленьку худу» ручку).

- Хто викликає найбільше співчуття в цій родині? Чому? (*«Бідненький» Тім, бо він калічка.*)

Робота з епізодом №4

Завдання:

- Прочитайте уривок тексту до слів «За здоров'я пана Скруджа!» Подумайте, чому слова Духа так схвилювали Скруджа?

Продовження читання

Зупинка. Обговорення

- Які слова Духа вразили Скруджа? Чому це сталося? (*«Я бачу порожнє місце в кутку біля каміна і старанно заховану цілою родиною самотню милицю. Якщо ці тіні не зміняться в прийдешності, то дитина вмере». Скруджа схвилювало те, що він дізнався про смерть крихітки Тіма.*)

- Чому він запитав, чи буде помилуваний крихітка Тім? Про що це свідчить?

- Чи можна сказати, що Скрудж трішки змінився? (*Так, у його душі пробуджується співчуття, жалість.*)

Робота з епізодом №5

Завдання:

- Уважно прочитайте наступний епізод до слів «Дух і Скрудж вийшли з хати...» Дайте відповідь на запитання: Чому Боб запропонував тост за містера Скруджа, адже той не зробив йому нічого доброго?

Продовження читання

Зупинка. Обговорення

- Чому Боб запропонував тост за містера Скруджа? (*Боб був дуже доброю і милосердною людиною, він*

усім все прощав).

- Подумайте, чому Другий Дух завітав саме до цієї бідної родини? *(Як відомо, Скрудж не мав сім'ї.*

Дух хотів показати йому тепло родинного вогню, достукатись до його серця).

- Як ви думаєте, чи зміниться поведінка Скруджа стосовно Боба Кретчита після подорожі? *(Відповіді учнів).*

III. Фаза консолідації

1. Диспут «Чи важливіша людяність за гроші?»

Учитель. Сім'ї Боба Кретчита притаманна людяність. Слово «людяність» – це синонім слова «гуманізм». Це ставлення до людей, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності.

Дійсно, вони не мають грошей, але їхні серця сповнені любов'ю до людей. Тож варто замислитись: Скрудж чи Кретчит був багатим? Що важливіше: гроші чи людяність?

2. Метод «Займи позицію»

Методичний коментар. Учні набирають аргументи з отриманої на уроці інформації, щоб довести правоту свого вибору. Таким чином, учні об'єднуються у дві групи: прихильників «грошей» і прихильників «людяності». Групи відпрацьовують власну позицію, спираючись на аргументи, формулюють кілька найсильніших аргументів. Представник кожної групи виголошує аргументи щодо вибраної позиції. Якщо для когось дібрані аргументи видадуться переконливішими, учень має право змінити групу, пояснивши свій вибір.

Гроші		Людяність	
Так	Ні	Так	Ні

Учитель. Твір «Різдвяна пісня у прозі» глибоко гуманістичний. Сам Діккенс стверджував, що не гроші роблять людину щасливою, а людяність. Відкриймо ж свої душі, робімо добро, співчуваймо, будьмо милосердними не тільки під час різдвяних свят, а щодня, щохвилини. Не забуваймо народну мудрість: «Якщо в тебе горе, поділися з ним – і у тебе залишиться тільки половина горя. Коли у тебе щастя, поділися ним, і у тебе буде удвічі більше щастя».

3. Метод «Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися»
Учні записують в третю колонку таблиці головне, про що дізналися на уроці.

4. Коментування оцінок за відповіді учнів

Домашнє завдання:

1. Виписати прислів'я про щастя, добро.
2. За бажанням написати листа сім'ї Кретчитів, у якому повідомити про те, наскільки важливим для вас було знайомство з їхньою сім'єю.
3. Прочитати твір до кінця.

У запропонованому аналізі «слідом за автором» реалізовані всі можливості аналізу: емоційний, пізнавальний, виховний та розвивальний. У ньому дотримані принципи цілісності та єдності змісту і форми твору, використані сучасні методики. Такий аналіз твору сприятиме формуванню у дітей літературно-аналітичних умінь, вихованню читацьких інтересів.

Отже, в основі аналізу «слідом за автором» лежить послідовна робота з текстом за розділами чи частинами. Текст стає головним імпульсом уроку, засвоєння його – одним з найвідповідальніших моментів, що передбачає серйозну і глибоку працю думки. Такий процес засвоєння добре описаний Рубашкіним Н.Я.: «Ну що значить засвоїти... зміст? Це означає не тільки вкласти його в голову, але ще й так, щоб воно там зрослося з тим, що вже раніше було вкладено туди ж, так, щоб нові думки злилися з попередніми, підтвердили чи спростували їх, щоб факти доповнили попередні факти, знайшли своє місце в їх складі, в тому самому його куточку, де їм і належить розміститися, зайняли б певне місце в системі, не залишилися б десь поза нею, самотньо, збоку, а приєднавшись до інших, ввійшли б, через них, у зв'язок і з третіми, і з четвертими, і з багатьма, багатьма, а в такий спосіб, ніби – пустили корені в читачеву душу» .

Пообразний шлях аналізу

...корисно будувати аналіз так, щоб на першому
плані

опинилися образи героїв, моральні колізії.

В.Г.Маранцман

Особливості пообразного шляху аналізу літературного твору

Як правило, пообразний аналіз у чистому вигляді не так часто застосовується на уроках літератури. Більш звична практика – поєднувати його з іншими типами аналізу («слідом за автором», проблемним). Проте в окремих випадках (найчастіше в середніх класах) учителі обирають саме цей тип аналізу художнього твору. На його використання націлюють і шкільні програми з української та світової літератур, пропонуючи для розгляду окремі образи-персонажі.

За визначенням, *пообразний шлях аналізу* літературного твору – це система аналітичних заходів, яка передбачає ґрунтовне вивчення образної системи художнього твору з метою виявлення ідейно-художньої концепції твору. Пообразний аналіз вимагає від учителя сконцентрувати основну увагу на образах героїв, через які розкривається ідейний зміст художнього твору.

Плануючи аналіз певного образу-персонажу, вчитель повинен чітко уявляти, яку ідею закладено в цьому образі, яка його місія в творі. Це дозволить логічно вибудувати аналіз образу – так підібрати та розташувати запитання і завдання, щоб здійснити покрокове осягнення образу школярами. Потрібно дотримуватися вимог до шкільного аналізу –

прагнути, щоб він був емоційним, пізнавальним, розвивальним, виховним, а найголовніше – цілісним. Аналіз образу має сенс лише за умови, якщо він закінчується синтезом, тобто *інтерпретацією образу*.

Зовнішній образ

Портрет. Найчастіше аналіз образу-персонажу розпочинається із розгляду зовнішнього образу.

Працюючи з

портретом героя, важливо вчити учнів помічати в обличчі, міміці, жестах, постаті, манерах поведінки героя щось особливе, що вказує на його внутрішню сутність.

Наприклад, під час вивчення *роману Ж.Верна «П'ятнадцятирічний капітан»* шестикласникам можна запропонувати назвати п'ять особистісних якостей Діка Сенда за описом його зовнішності. Орієнтовно учні визначають такі якості: міцний, рішучий, розумний, енергійний, завзятий. Це ті риси, які необхідні були юнакові для здійснення його обіцянки – «стати людиною» та присвятити своє життя морю.

Учитель має спрямовувати роботу школярів з портретом тими запитаннями, відповіді на які наближують їх до осягнення образу. Наприклад,

- ✓ Що у портреті Гобсека засвідчує, що герой через гроші втратив свою людську сутність (став байдужим до чужої біди, жорстоким у стосунках з людьми)?
- ✓ Які протиріччя у портреті Печоріна ви помітили? Що у зовнішності героя здалося вам дивним? Чому виникає враження, що герой глибоко нудьгуюча людина?

Мова (теми висловлювань, форми мовлення – монологи, репліки в діалогах, «внутрішня» мова, листи). Аналізуючи образ-персонаж, потрібно звертати увагу школярів на теми висловлювань героїв, знаходити серед них ключові, які пояснюють життєву позицію та вчинки персонажів.

Наприклад, в оповіданні А.П.Чехова «Хамелеон» Хрюкін розповідає про те, як його укусила собака. Учням можна запропонувати пояснити, чому у розповіді Хрюкіна так багато трикрапки.

«Іду я, ваше благородіє, нікого не займаю... – починає Хрюкін, кашляючи в кулак, – про дрова з Митрієм Митрійовичем, і раптом це стерво з доброго дива за палець... Ви мені пробачте, я людина, котра робоча... Робота в мене дрібна. Нехай мені заплатять, бо я цим пальцем, може, з тиждень не поворухну... Цього, ваше благородіє, і в законі нема, щоб від тварюки терпіти... Якщо кожен кусатиметься, то краще й не жити на світі...»

Шестикласники приходять до висновку, що, можливо, саме так автор підказує читачам, що та історія, яку розповідає Хрюкін, це суцільна брехня. Ось чому герой запинається, вигадуючи все на ходу. Він відчувається дуже невпевнено.

Костюм. Одяг героя може дуже багато розповісти про свого власника. Наприклад, герой роману Р.Л.Стівенсона «Острів скарбів» Бен Ган «був обірванцем з обірванців. Одяг його складався з парусиногового лахміття та решток матроської роби; це руб'я трималося купи завдяки цілій системі всіляких застібок, мідних гудзиків, паличок і петель з просмоленого мотузка...». Такий одяг говорить про героя, що він, перебуваючи на безлюдному острові, не дуже переймався своїм комфортом (страждав від

холоду, спеки, сонячних опіків тощо).

Особливо це стає очевидним, якщо порівняти із ставленням до одягу Робінзона Крузо. Із цапиних шкір Робінзон пошив собі шапку хутром наверх, щоб краще захиститися від дощу. З цього ж матеріалу він пошив куртку і штани та виготовив парасольку, яка чудово захищала від сонця.

Тоді постає питання: чому так недбало ставився до свого одягу Бен Ган? Автор пояснив це, увівши в опис одягу Бена Гана художню деталь: «Єдиною тривкою річчю з усього його обладунку був черес із мідною пряжкою». Черес – схованка для грошей. Отже, стає зрозумілим, що герой цінує золото більше, ніж життя і власне здоров'я. На острові він прагнув не вижити, а знайти скарби Флінта.

Внутрішній образ

Характер персонажу. Розглядаючи внутрішній образ, потрібно з'ясувати риси характеру героя, його особистісні якості. Вони виявляються найкраще у вчинках, у ставленні до інших людей, до оточуючого світу.

Наприклад, Дік Сенд, *герой роману Ж.Верна «П'ятнадцятирічний капітан»*, виявляє у своїх діях, учинках та ставленні до життя і людей риси мужньої, сильної, кмітливої, відповідальної, відданої особистості. Його вчинки не дитячі, вони свідчать про внутрішню дорослість юнака. Дік не схиляється перед труднощами, не згинається під ударами долі, бере на себе відповідальність за життя пасажирів «Пілігрима», володіє собою і ситуацією. Юнак впорався з обов'язками капітана, здолав тяжку морську подорож, відбив напади хижих звірів і дикунів, переміг негідників Гарріса та Негору, зробив усе можливе, щоб врятувати своїх друзів від неволі.

Інший герой юний Сашко із повісті *О.Довженка «Зачарована Десна»* у своєму ставленні до світу виявляє багатий духовний світ. Він з любов'ю і захопленням сприймає всі прояви життя: зачаровується красою рідної природи, з великою любов'ю і повагою ставиться до своєї родини, любить усе живе, захоплено сприймає пісні, шанує народні традиції і селянську працю; уміє фантазувати і бачити незвичайне у всьому, що його оточує.

Як правило, між характером персонажа і його вчинками та ставленням до світу прослідковується безпосередній зв'язок. Це стосується цілісного характеру. Але часто автор наділяє свого героя складним суперечливим характером, а відповідно – читачеві важче зрозуміти і пояснити його вчинки.

Так, Григорій Печорін, герой роману *М.Лермонтова «Герой нашого часу»*, виявляє душевний егоїзм в історії своїх стосунків із Белою (викрадаючи дівчину, руйнує її життя; заключає парі з Максимом Максимовичем, що зуміє закохати її в себе; швидко охолоджується і не відповідає на її палке почуття). Такий ланцюжок досить аморальних учинків формує в уяві читача образ бездушної, егоїстичної людини, яка сповідує у житті принцип вседозволеності.

Проте, спостерігаючи за персонажем у сцені погоні за Казбичем, читач змінює своє сприйняття героя: той діє сміливо і рішуче, з ризиком для власного життя визволяє Белу з рук розбійника. Його поведінка у цій сцені, а також біля помираючої Бели дозволяє читачеві повірити зізнанням Печоріна, зробленим напередодні трагічної події: «Если вы хотите, я ее еще люблю,.. я за нее отдам жизнь...». І ми віримо, що він дійсно може віддати за Белу своє

життя! А тому нам страшно і боляче, як і оповідачу Максиму Максимовичу, чути сміх Печоріна після загибелі дівчини: «Наконец он сел на землю, в тени, и начал что-то чертит палочкой на песке. Я, знаете, больше для приличия, хотел утешить его, начал говорить; он поднял голову и засмеялся... У меня мороз пробежал по коже от этого смеха...».

Характеристики образу-персонажу. Часто аналіз вчинків героя та його ставлення до людей і світу виявляється недостатнім для розуміння його внутрішнього образу. Учнів треба вчити уважно ставитися до характеристик, які даються героєві у творі. Як правило, це можуть бути: *пряма авторська характеристика, самохарактеристика, відгуки про героя оточуючих його осіб, психологічна характеристика.*

Звісно, не варто у творі шукати всі типи характеристик. Письменник, очевидно, залежно від складності образу та авторської концепції, може пропонувати у творі одну або дві із них. Головне навчити учнів знаходити в характеристиках необхідну інформацію для створення внутрішнього образу героя.

Наприклад, аналізуючи образ Печоріна, потрібно звернути увагу школярів на те, що письменник послідовно знайомить читачів зі своїм «дивним» героєм, вводячи у твір відгуки Максима Максимовича та самохарактеристику (розділ «Бела»), характеристику автора (розділ «Максим Максимович») та психологічну характеристику в щоденниках Печоріна («Тамань», «Княжна Мері», «Фаталіст»). Аналіз з ретельним розглядом різнобічних характеристик допоможе школярам синтезувати своє уявлення про героя.

Поради щодо організації пообразного аналізу

Приваблива мета аналізу. Кожному вчителеві варто розпочинати аналіз із з'ясування мети роботи з образом-персонажем. *Навчальна мета* формулюються відповідно до вимог шкільної програми, в якій пропонується розглядати образ з точки зору його ідейно-художньої концепції. Звичайно, якщо вчитель оголосить, що на уроці розглядатиметься ідейно-художній зміст образу певного персонажу, то в учнів це не викличе ані особливої зацікавленості, ані ентузіазму.

Для школярів потрібно запропонувати *привабливу мету* роботи з образом, замотивувати дітей до активної роботи. Це схоже на те, як ми знайомимося з людьми в реальному житті. Коло наших друзів та товаришів поповнюють ті люди, які цікаві нам, у яких ми можемо знайти підтримку, повчитися чомусь, чия життєва позиція може стати для нас моральним уроком тощо.

Тому вчитель, готуючись до уроку, осягнувши смислові глибини образу, має знайти в ньому те, що може викликати особистісну зацікавленість школярів. Відповідно до цього і формулюється *приваблива мета* аналізу образу-персонажу та продумується, як підвести учнів до неї.

Образ Діка Сенда (Ж.Верн «П'ятнадцятирічний капітан»)

Фрагмент аналізу

I. Актуалізація опорних знань

На сьогодні ви підготували географічні карти, на яких умовними позначками відмітили особливості тваринного і рослинного світу африканського континенту, які б допомогли Діку Сенду швидше розгадати зловісну загадку Негору та Гарріса.

Запитання. Чому у вас виникло бажання допомогти юному капітану? Чим сподобався вам цей герой?

II. Мотивація навчальної діяльності

«Дуже рано, у тім віці, коли ще зазвичай не замислюються над майбутнім, він усвідомив своє становище й дав собі обіцянку «стати людиною...» – пише Ж.Верн про свого улюбленого героя.

А що значить «стати людиною»?

На це запитання, мабуть, можна відповісти по-різному. У дитячому кінофільмі «Пригоди Електроніка» робот, який має зовнішній вигляд хлопчика, мріє стати людиною. Він запитав у свого двійника Сергія Сироежкіна: «А що значить – бути людиною?» Той відповів йому так: «Хочеш бути людиною? Будь нею: прокидайся і співай, живи у своє задоволення, ні в чому собі не відмовляй!»

Приваблива мета. Сьогодні на уроці ми спробуємо з'ясувати, що значить «стати людиною» для Діка Сенда.

Робота з текстом. Під яким кутом зору не розглядався б образ-персонаж, головне у його аналізі є серйозна ретельна робота з текстом. *Привабливу мету* потрібно поєднати з *навчальною* – досягти ідейно-художнього осмислення учнями образу героя. Дуже важливо, щоб школярі отримали задоволення від самого процесу аналізу. А для цього його треба провести майстерно.

Учитель має так вибудувати запитання і завдання до аналізу, щоб допомогти учням побачити прийоми, за допомогою яких автор створює образ свого героя. Ці прийоми у кожного письменника індивідуальні. Тому відповідно і аналізи проводити шаблонно не можна.

На що треба звертати увагу.

1. Розглядайте образ у *системі* образів (як герой «почувається» серед інших персонажів: як до нього ставляться, як він ставиться до інших). З'ясуйте роль допоміжних образів (образи-речі, образи-картини природи, образи-емоції, образи-символи) у створенні образу-персонажу.
2. Зосередьтесь на зовнішньому образі героя. Старайтеся помічати щось особливе в портреті, мові, костюмі героя, що розкриває якусь особливість його внутрішнього образу. Будьте уважні до усних та письмових висловлювань героя. Спонукайте учнів пояснювати (інтерпретувати) елементи зовнішнього образу героя.
3. Розглядаючи внутрішній образ персонажу, вчіть школярів пов'язувати вчинки героя з його особистісними якостями. З'ясуйте: «Як характеризує героя цей його вчинок?», «Що говорить про героя його особливе ставлення до інших людей, до природи, речевого світу тощо?»
4. Особливу увагу звертайте на характеристики героя (що про нього говорять інші персонажі, авторську, психологічну, самохарактеристику).

5. Аналіз обов'язково закінчіть синтезом (загальною інтерпретацією образу).

Методичний аспект. Домінуючим методом роботи під час використання пообразного шляху аналізу є евристична бесіда, яка містить елементи виразного вибіркового читання, читання під музику, коментованого читання, читання в особах тощо.

Оскільки пообразний аналіз пов'язаний із особистісною сферою дітей (учень створює власне уявлення про образ), треба більше застосовувати такі сучасні методи, які дають змогу учням обговорити, подискутувати, висловити свою власну думку, пофантазувати, побути в ролі героя тощо. Найкраще у цьому зв'язку підходять технології розвитку критичного мислення (методи: «Щоденник подвійних записів», «Карта персонажів», «Інсценування», «Драматичні ролі», РОФТ, «Павутинка дискусії» тощо).

Виховний потенціал пообразного аналізу

Кожен герой дає свій урок юній особистості. Дік Сенд вчить бути сміливим і цілеспрямованим, сильним і надійним другом. А ще його історія доводить: потрібно постійно здобувати знання, щоб упевнено почуватися в різних складних життєвих ситуаціях (якби Дік Сенд умів орієнтуватися по зірках, він би не покладався лише на компас і не збився з курсу; якби він гарно знав тваринний та рослинний світ Центральної Африки, він би не дозволив Гаррісу завести мандрівників у глибокий континенту).

Робінзон Крузо вчить нас природному оптимізму – «в усякому злі ... вбачати якийсь добро...», за будь-яких складних життєвих обставин залишатися людиною, багато працювати, вивчати різні ремесла і музньо долати життєві труднощі.

Безіменний герой в оповіданні Джека Лондона своєю історією доводить: людина може перемогти найстрашніші життєві обставини, якщо не втрачатиме надії, любитиме та цінуватиме життя вище ніж золото, зберігатиме людську сутність та силу духу!

Такі уроки від літературних героїв запам'ятовуються на все життя, хоча дуже часто серед науковців та вчителів можна почути думку про те, що не варто приділяти велику увагу виховному аспекту аналізу художнього твору.

Відомий вчений-літературознавець В.Г.Маранцман вважає, що пообразний аналіз має бути людинотворчим.

«На літературному сприйнятті школярів VII – VIII класів гостро позначається процес самоствердження особистості, яка формується у підлітковому віці, намагаючись усвідомити себе. Психічний розвиток у цьому віці вимагає загостреної уваги до моральних питань. Що таке добро і що таке зло? Чому людина чинить так, а не інакше? Чим пояснити той чи той вчинок?.. Це не може не позначитися на змісті і формі аналізу. Враховуючи етичну орієнтацію підлітків VII – VIII класів і їхнє ставлення до мистецтва, корисно будувати аналіз так, щоб на першому плані опинилися образи героїв, моральні колізії. Це зовсім не означає, що аналіз обмежується моральним змістом твору. Поступово до нього вливаються й естетичні... мотиви...»

Конспект уроку української літератури в 5 класі із застосуванням пообразного аналізу художнього твору

Тема: Григорій Тютюнник «Дивак». Характеристика образу Олесь. Роль описів природи у творі

Мета: охарактеризувати образ Олесь, звертаючи увагу на його обдарованість, незвичну поведінку; з'ясувати роль описів природи в оповіданні; розвивати вміння міркувати про великий світ природи і людей у ньому, доводити власну думку; виховувати повагу до чесних, чистих душею і помислами людей

Епіграф: *Ідеалом для мене завжди була доброта, самовідданість і милосердя людської душі в найрізноманітніших виявах.*

Гр. Тютюнник

Обладнання: тексти творів, зошити, таблиці

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Педагогічна технологія: технологія розвитку критичного мислення учнів

Хід уроку

I. Фаза актуалізації

1. Бесіда за запитаннями

- Чи цікаво вам було читати оповідання

Гр.Тютюнника «Дивак»?

- Хто з персонажів твору привернув вашу увагу найбільше? Чим саме? (*Хлопчик Олесь, який поводить не так, як усі. Словом, дивак.*)

2. Складання анкети-портрета героя

- Знайдіть у тексті портретні деталі Олесь.

Допоможуть вам у цьому опорні слова: 1. Зріст.

2. Очі. 3. Взуття. 4. Одяг. 5.Статура. 6. Сила. У разі потреби слабовстигаючим учням можна дати опорні слова з авторськими деталями:

1. Зріст: «малий, головою ледь до клямки дістає».
2. Очі: «чорні, глибокі, як вода в затінку, дивляться широко, немов одразу хочуть збагнути весь світ».
3. Взуття: чобітки.
4. Одяг: «пальтечко в нього товсте», рукавички.
5. Статура: «сам тонкий».
6. Сила: слабосилий, бо «важко нахилитись: дух спирає, під очима набряка».

- Які художні засоби вживає Гр. Тютюнник для опису його зовнішності? (*Епітети та порівняння*)

- Визначте ставлення автора до хлопчика, помітне в цьому описі. На що автор звертає особливу увагу в зображенні рис обличчя? (*На очі*).

- Поясніть, які риси вдачі Олеся розкриваються в його зовнішності, зокрема, в описі очей? (*Хлопчик був спостережливий, допитливий, вдумливий*).

- Яким ви його собі уявляєте? Усно опишіть його вигляд. (*Маленький, сільський хлопчик, худорлявий, слабосилий*).

- Яке ставлення до нього виникає у вас? Доведіть свою думку.

II. Фаза побудови знань

Запитання: Чи можемо ми судити про людину за її зовнішністю? (*Ні*).

- У чому найкраще виявляється її вдача? (*У вчинках і поведінці*).

- Отож, щоб охарактеризувати Олеся, спробуємо проаналізувати його вчинки і поведінку.

Евристична бесіда

- Що Олесь найбільше любить і вміє робити? (*Найбільше Олесь любить малювати. А вміє він це робити, бо уважний до всього: помічає зелені*

чубчики трави крізь порошу, низенькі пеньки з жовтуватою смілкою, йому цікаво, як дятел поростає та який підводний світ замерзлої річки).

- Чому йому до вподоби зимова пора року? Знайдіть у тексті відповідні цитати і зачитайте їх? *(Олесь любить зиму, бо «йому подобається робити перші протопти в заметах, знімати снігові очіпки з кілків у тинах...Іще любить Олесь малювати на снігу всяку всячину»).*

- Доведіть, що хлопчик має багату уяву. *(Допитливість і спостережливість пробуджують його творчу уяву: «Олесь біжить підтюпцем і раптом помічає, що дерева теж біжать, кружляють, ховаються одне за одного, немов у жмурки грають». «Ввижається Олесеві маленька хата під кущем водяної папороті, а в тій хатці – він біля віконця сидить, рибку стереже».)*

- Якої вдачі хлопчик, коли підтримав сосну, трамбуючи її коріння, не хоче псувати молодий лід на річці, шкода йому пліточки, яку проковтнула хижа щука, або коней, яких поганяє дід? *(Олесь добрий, чуйний, співчутливий, милосердний, вміє цінувати прекрасне, любить природу).*

- Охарактеризуйте поведінку Олеся на уроці малювання. Чому хлопчик не захотів виконати завдання вчительки? Чи свідчить це про невихованість малого? *(Спостережливість і творча уява хлопчика допомогли йому вдало намалювати дятла, а той гирунчик був йому нецікавим.. Перегнійний горщечок не викликав у нього натхнення. А тому вчителька поставила себе в незручне становище. До того ж, хлопчик іще малий, щоб слухняно виконувати будь-які забаганки старших. Тому й вийшов із класу. В Олеся природне*

чуття краси і свободи, не затьмарене заборонами.).

- Дорослі називали хлопчика диваком. Що вони мали на увазі? Що ж було дивного, незвичайного в його поведінці? (*Олесь був смирний, іноді млявий і боязкий, ніколи не ліз у бійку. А ще він мав величезну жагу до пізнання природи.*)

Читання в особах розмови діда Прокопа з матір'ю Олесь (кінець твору)

- Дід любив повчати онука. Що найбільше вразило хлопця в дідусевих словах? Чому Олесь «зарився в подушку і тоненько заскільки»? (*Хлопчика вразили дідусеві слова про жорстокість світу дорослих, де «не бити не можна», бо «не ти, так тебе одрепають, ще й плакати не дадуть».* «*Дивак...Затопчуть його...Бо воно ж як деревце в пагоні...»*).

- Чи розуміє свого сина мати? (*Так, вона захищає і турбується про нього.*)

- Про що свідчить сон, який приснився Олесеві? (*У душі хлопчика зрють добрі почуття, з якими він увіходить в новий день, у нове життя.*)

«Трибуна відвертості»

- А що б ви сказали дорослим, які називали хлопця диваком? (*Відповіді учнів.*)

Інтерпретація образу Олесь. Складання таблиці

Прийоми творення образу	Риси вдачі
1. Портрет.	1. Худорлявий маленький хлопчик, слабосилий.

<p>2. Уподобання.</p> <p>3. Ставлення до природи.</p> <p>4. Вчинки й поведінка.</p> <p>5. Думки і переживання.</p> <p>6. Оцінка з боку дорослих.</p>	<p>Спостережливий і допитливий.</p> <p>2. Має творчі здібності, любить малювати.</p> <p>3. Уважний і спостережливий.</p> <p>4. Добрий і милосердний. Має природне чуття краси і свободи.</p> <p>5. Вдумливий і вразливий.</p> <p>6. Дивак, не такий, як усі.</p>
--	--

Роль описів природи у творі

- Знайдіть у тексті і зачитайте описи природи. Для чого письменник уводить їх? (*Людина і природа – невіддільні. Потрібно берегти її красу, примножувати багатства на благо собі й людям. Автор возвеличує гідну поведінку Олеся, який є справжній природолюб*).

III. Фаза консолідації

Метод «Павутинка дискусії»

Питання для дискусії: «Олеся називали диваком – це добре чи погано?»

Так	Ні
З таких дивацтв люди бувають справжні, чесні, щирі душею	Було б краще, якби Олесь звикав до реалій життя
Висновок	

- А чи справді Олесь такий уже дивак? Чи не помічаєте ви в ньому близькі риси? *(Відповіді учнів).*

«Ми – фантазери»

- Як ви гадаєте, ким за професією може стати Олесь, як виросте? *(Можливо, буде художником або вченим).*

- А чи зміг би він бути письменником? *(Так)*

Одне певно: він – хороша людина.

Домашнє завдання. Написати творчі роботи «Звернення до героїв оповідання від імені інших героїв» (за методом РОФТ). Учителю пропонує учням обрати різні ролі і отримувачів, формат звернення на тему).

Роль (хто пише)	Отримувач (хто отримує)	Формат (у якій формі)	Тема (про що це)
Федько	Олесь	Записка	Я більше не буду псувати лід
Мама	Олесь	Лист	Я хочу, щоб ти завжди був добрим і уважним сином
Природа	Олесь	Подяка	Дякую тобі за любов!
Дід Прокіп	Олесь	Заповіт	Будь мужнім, любий онуче!

Проблемно-тематичний аналіз твору

Варто йти до дітей не тільки з темою уроку,
а й з пекучої проблемою.

Є.Льїн

Юрій Лотман зазначав: «Кожний прямує до книги своїми шляхами і кожний відкриває її по-своєму. В цьому й полягає цінність художньої літератури».

Ще один шлях осягнення книги – під кутом зору моральних, філософських, загальнолюдських, соціальних, релігійних, політичних та естетичних проблем, які втілені в ньому – це проблемно-тематичний аналіз твору.

Проблема – це складне, важливе й актуальне питання людського буття, поставлене письменником у творі, що вимагає осмислення, дальшого дослідження, розв'язання, Проблемно-тематичним називається такий шлях аналізу художнього твору, при якому матеріал у процесі вивчення твору ґрунтується навколо певної проблеми.

Проблемно-тематичний аналіз передбачає таку послідовність:

- від визначення проблеми до проблемних запитань;
- від проблемних запитань до проблемної ситуації;
- від проблемної ситуації до проблемних завдань;
- від проблемних завдань до пошукової роботи, спрямованої на виявлення напрямів розв'язання визначених проблем.

Визначення «пекучої» проблеми твору та формулювання проблемних запитань

Як відомо, високохудожній твір може містити не одну, а цілу низку різних проблем. Абсолютно не обов'язково вчителю, який обрав проблемно-тематич-

ний шлях аналізу, пропонувати учням розглядати всі проблеми. Важливо обрати серед них ту або ті, які є важливими і актуальними для молоді. «Варто йти до дітей не тільки з темою уроку, а й з пекучою проблемою», – стверджує Є.Ільїн. «Пекучу» проблему й потрібно шукати у творі.

Знайти і сформулювати таку проблему простіше, відштовхнувшись від теми твору.

Наприклад, в оповіданні «Товстий і тонкий» А. П. Чехов сатирично зображує зустріч двох друзів дитинства, які у дорослому житті, опинившись на різних соціальних щаблях, не можуть порозумітися. Проблема, яку піднімає у творі Чехов, очевидна. Це проблема людських взаємостосунків. Автор змушує нас замислитися над питанням, як і чому руйнуються прості і щирі почуття між людьми.

У вірші Ліни Костенко «Кольорові миші» розповідається про суд над десятирічною дівчинкою Анною за те, що вона робила кольорових мишей із «жовтих і сухих листків». На дівчинку заявив сусід, який вбачав, що Анна завдала йому моральної шкоди. Звідси впливає проблема, під кутом зору якої можна розглядати зазначений твір. Це проблема сприйняття яскравих, творчих, непересічних особистостей суспільством, у якому переважає сіра буденність. Можуть розглядатися такі проблемні запитання: Чи потрібні світові неповторні, не схожі на інших особистості? Як здолати в собі нетерпимість? Чому важливо навчитися толерантно ставитись до усіх людей?

Проблемні запитання створюють певну проблемну ситуацію – інтелектуально-емоційне утруднення у школярів: як відповісти на ці запитання? Перш за все, варто пошукати відповідь у самому творі, оскільки, піднімаючи ту чи іншу проблему, автор висловлює

свою позицію щодо її вирішення, яку «зашифрує» у художній тканині твору.

Від проблемної ситуації до проблемних завдань і від проблемних завдань до пошукової роботи, спрямованої на виявлення напрямів розв'язання визначених проблем

Вчитель, готуючись до проблемно-тематичного аналізу, має виокремити саме ті компоненти твору, в яких найкраще прослідковується авторська думка щодо розв'язання даної проблеми (особливості композиції і сюжету, система образів, художні деталі й словесні засоби тощо), та скласти відповідні запитання і завдання. Між усіма завданнями має бути логічний зв'язок (кожне завдання є «трампліном» для наступного), а разом вони мають забезпечити цілісний розгляд авторської позиції щодо поставленої проблеми (мають дотримуватися принципи цілісності аналізу та єдності форми і змісту).

Наприклад. Під час аналізу казки-новели Гофмана «Крихітка Цахес» під кутом зору втіленої в ній проблеми можливостей людини у досягненні життєвого успіху дев'ятикласникам орієнтовно можна запропонувати виконати наступні проблемні завдання:

1. Поміркуйте і висловіть припущення: з якою метою фея Рожабельверде подарувала золоті волоски Цахесу? Як Цахес мав, на її думку, скористатися ними? Яким вона хотіла бачити хлопчика в майбутньому?

2. Чи збулися очікування феї? Як Цахес скористався «подарунком долі» у розбудові своєї кар'єри та досягненні життєвого успіху?

3. Чи замислюється Цахес над тим, що використувати чужі таланти і працю аморально й нищо?

4. Поміркуйте, чому автор використовує як чарівний засіб саме образ трьох золотих волосків (чому, наприклад, фея не подарувала хлопчикові чарівної палички)? У чому їх символічний зміст?

5. Наведіть приклади з тексту твору, коли «золоті волоски» допомагали Цахесу здобути успіх.

6. Поясніть на прикладі епізоду вечора у Моша Терпіна, що значить поняття «засліплене суспільство».

7. Хто із присутніх на вечорі «бачить» потворність Цахеса? Чому лише одна людина «бачить» потвору?

8. Як висміює автор суспільство, засліплене золотом, не здатне протистояти його принадливому блиску?

9. Чому автор обирає як спосіб боротьби із Цахесом позбавлення його золотих волосків? Чому, наприклад, Бальтазар просто не вбиває потвору?

10. Поміркуйте, чому автор приготував для свого героя таку відразливу смерть у нічному горщику?

Інтерпретація авторської позиції. Віра в людство, яке «прозріє» і навчиться цінувати людину не за її багатство, а за талановитість, порядність, щирість почуттів; надія на те, що людина зможе досягнути суспільного визнання власними силами, а не за допомогою золотих волосків; авторська концепція вирішення проблеми можливостей досягнення життєвого успіху. Її осягнення школярами має особистісне значення, а тому, напевне, викличе бажання висловити власну думку, обговорити дану проблему з однокласниками. Тому проблемно-

тематичний аналіз твору обов'язково передбачає завдання рефлексійного та дискусійного характеру.

Наприклад, аналіз казки-новели «Крихітка Цахес» можна закінчити такими особистісно-зорієнтованими завданнями.

«Трибуна відвертості». Висловіть власну думку: чи дійсно і в реальному сучасному житті гроші відіграють вирішальну роль? Невже правда: той, хто не має статків, не зможе вибудувати успішне життя?

«Проранжуйте поняття». Проранжуйте поняття, які, на вашу думку, є вирішальними умовами досягнення життєвого успіху в наш час: гроші, талант, успішні батьки, здібності, наполегливість, цілеспрямованість, знайомства, працьовитість.

«Займіть позицію». Встаньте і займіть місце біля вікна ті, хто вважає, що люди повинні досягати успіху у житті власними талантами, здібностями, наполегливістю та цілеспрямованістю, без допомоги грошей. Біля стіни навпроти вікна станьте ті, хто вважає, що гроші – вирішальний фактор життєвого успіху. Ті, хто не може обрати чітку позицію у цьому питанні, станьте біля дошки. За певний проміжок часу групи біля вікна та стіни мають обговорити, чітко сформулювати та висловити свою позицію. Групі біля дошки пропонується за бажанням змінити своє місцезнаходження.

«Коло думок». У чому шкідливість «цахесів» для суспільства та як з ними боротися? Висловіть свої думки.

«Продовжіть думку». Оберіть одне із трьох речень та закінчіть його, навівши відповідні аргументи.

Я здобуду життєвий успіх, бо вірю у власні сили
У мене багато сумнівів, що я зможу самостійно
«пробити дорогу», оскільки і сьогодні у світі панують
цахеси

Я не бачу нічого поганого в тому, щоб заплатити за
своє майбутнє

«Модельовання ситуації». Уявіть, що ви виграли ве-
лику суму грошей в лотерею. Як би ви скористалися
таким «подарунком долі»?

Можливості проблемно-тематичного аналізу

Проблемно-тематичний шлях аналізу художнього
твору найбільш привабливий і ефективний у шкільній
практиці. Він дає гарні можливості для цілісного
сприйняття твору, забезпечує емоційне тло роботи з
художнім текстом, сприяє розвитку у дітей логічного
та критичного мислення, літературно-аналітичних
навичок, умотивовує вивчення твору.

Проблемно-тематичний аналіз, безперечно, має
величезні виховні можливості. Він привчає дітей
знаходити у книзі відповіді на важливі проблеми
буття, а авторська думка може стати для школяра
орієнтиром у певному питанні на все життя.

Технологія проблемного навчання

Для здійснення проблемно-тематичного аналізу
переважно застосовуються активні та інтерактивні ме-
тоди: евристична бесіда, різні види дискусій, обгово-
рення в парах, групах, «Коло ідей», «Мозковий
штурм», «Займи позицію», «Дебати» тощо. Такий
шлях аналізу успішно здійснюється через
використання сучасних технологій: проектних,
ігрових, технологій розвитку критичного мислення та
ін.

Проте серед усіх сучасних педагогічних технологій

є така, яка має найбільше можливостей для реалізації проблемно-тематичного аналізу. Це технологія проблемного навчання, яка успішно використовується у школі в процесі вивчення всіх предметів. Під час проблемного навчання вчитель не повідомляє знання в готовому вигляді, а ставить перед учнем завдання (проблему), зацікавлює його, викликає в нього бажання знайти спосіб її розв'язання.

Конспект уроку світової літератури в 10 класі із застосуванням проблемно-тематичного аналізу твору

Тема: Оскар Уайльд. «Портрет Доріана Грея».
Образ Доріана Грея. Символічне значення портрета.

Мета: дослідити згубний вплив на людську душу філософії гедонізму, визначити суть назви твору; розвивати вміння мислити, висловлювати свою точку зору, користуватися текстовим матеріалом; виховувати почуття власної гідності, поваги до іншої людини, бажання жити згідно з Божими заповідями.

Епіграф: Щастя є задоволення без каяття.

Л. Толстой

Обладнання: портрет О.Уайльда, тексти роману, мультимедійні засоби, фрагмент фільму «Портрет Доріана Грея»

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Педагогічна технологія: технологія проблемного навчання учнів

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Кожна людина сама для себе обирає життєву стежину, життєві принципи. У кожного вони свої. Є прихильники такої думки, що людині її життєвий шлях накреслений вищою силою, а дехто

вважає, що люди самостійно здатні спланувати свою долю

Створення проблемної ситуації

Ми не будемо з цього приводу сперечатися. Але спробуймо довести, що ми всі маємо можливість робити себе кращими. Цей процес припинити неможливо. Розкажу вам одну притчу.

Один чоловік знайшов лампу, на якій було написано: «Тут сидить джін. Він готовий замість тебе зробити будь-яку роботу. Але якщо ти припиниш загадувати йому роботу, він тебе знищить». Чоловік подумав-подумав: роботи так багато, що за все життя не переробити, а тут такий помічник. Узяв та й випустив джину. «Ща мені робити?» – запитує той.

«Побудуй мені палац на три поверхи», – дає завдання чоловік. Пройшло два дні – палац готовий. «Давай мені нову роботу!» – знову кричить джін. «Добре, – каже чоловік. Насади біля палацу сад». Через три дні кругом палацу буяв сад. «Загадуй ще роботу, а то я тебе знищу!» – не заспокоюється джін. Чоловік замислився на мить, а потім промовив: «Зроби мене кращим».

... Джін працює й досі.

- Чому я розповіла вам цю притчу? Як вона ілюструє суть твору, який ми вивчаємо?

Формулювання проблемного питання

- Чи намагався стати кращим головний герой твору? Чи був щасливим Доріан Грей?

Лев Толстой сказав про щастя так: «Щастя є задоволення без каяття». Як ви розумієте його слова?

III. Сприйняття нового матеріалу

Робота в парах

- Пригадайте найщасливіші моменти вашого життя. Розкажіть про них одне одному. Коли ж ви були щасливими? (Задоволення від духовного чи від матеріального?)

Висунення гіпотез

- Яку людину можна назвати щасливою?

Групування «Щаслива людина»

Перевірка гіпотези

Формулюємо завдання уроку

Учитель. Отже, один із моментів – життя згідно з Божими заповідями. Пригадайте їх. Тож давайте подивимося, чи був щасливою людиною Доріан Грей, чи жив він згідно з заповідями Божими, чи дотримувався постулатів християнської моралі.

Пошукова робота

Евристична бесіда

- Яка мета його життя? Заради чого він живе?
(Прагне пізнати життя в усіх його проявах, з усіх боків.)

Розділ VIII. *«Доріан Грей відчував, що час зробити вибір. Чи вибір уже зроблено? Так, саме життя вирішило за нього – життя і його безмежна цікавість до життя. Вічна молодість, безмежні пристрасті, насолоди, витончені й потаємні: розгін несамовитих веселоців і ще несамовитіших гріхів – усього цього зазнає він. А портрет нестиме тягар його ганьби, і більше нічого».*)

- Які шабелі життя – вищі чи нижчі – він пізнавав?
(Вищі. Влаштовував вишукані прийоми. Нижчі – лихославні таверни біля доків.)

- Хто його наштовхнув на цю думку вивчати, пізнавати життя? Доведіть це текстом.

Розділ IV.

- Чим / ким захоплювався герой? (*Красою Сибіли Вейн.*)

- У заповідях сказано: «Люби ближнього свого, як самого себе». Чи так він любив?

- Кого ж він все-таки любив? Як називається така риса в людині? Чим егоїзм відрізняється від індивідуалізму?

Розділ VI.

Гаррі – Безілу: *«Головна вада шлюбу – що він позбавляє людину себелюбства. А несебелюбні люди безбарвні, їм бракує індивідуальності»*).

- Чому Доріан прийняв рішення одружитися з Сибілою? (*Щоб змінити портрет. Тобто його рішення не була щирим.*)

- Заповіді говорять: «Не кради». Чи дотримувався її Доріан?

Розділ IX.

- У Біблії сказано: «Не сотвори собі кумира». А у Доріана він був?

Розділ XII.

Безіл – Доріану: *«О боже! І кому я поклонявся! Воно ж має очі диявола! ... Я занадто обожнював вас - і я за це покараний. Ви теж: занадто себе обожнювали. Обоє ми покарані»*. Кумир – він сам для себе.

- Чому перед від'їздом до Парижа Безіл Голуорд прийшов до Доріана? (*Хотів особисто пересвідчитися в тому, що чутки про Грея – лише чутки..*

Хотів, щоб Доріан особисто йому зізнався у своїх гріхах.) Прочитайте, які слова правди говорить йому колишній друг. (*«Ми маємо право судити про людину*

з того, як вона впливає на своїх друзів. Ваші ж друзі, здається, втратили будь-яке поняття про честь, добро, цноту. Ви заразили їх шалом насолод. І вони скотилися у прірву».)

- Яку заповідь порушив Грей? *(Не убий; він убив Голурда.)*

- Це єдина кров на його руках? Перелічіть, які ще вбивства на його совісті? *(Доведення до самогубства Сибіли; через нього загинув її брат Джеймс Вейн, список Безіла – розділ XII; самогубство Алан Кемпбела.)*

- Шануй батька й матір своїх. Здається, на перший погляд, що заповідь Доріан не порушив. Але чи справді це так? Доведіть. *(Портрети предків, від кожного він узяв не чесноти, а якісь пороки.)*

- Не кажи неправди. Коли він говорив неправду? *(На слова Джеймса про Сибілу Доріан відповідає: «Я ніколи її не знав. Навіть і не чув про неї...»)*

- Не чини перелюбу. Чи дотримувався цієї заповіді герой?

- Якщо щастя – це задоволення, то, значить, Доріан був щасливим. Але ж це задоволення без каяття. Чи жаліє він за минулим? *(Так, коли він відчув, що може померти від руки Джеймса Вейна.. Це просто страх.)*

Розділ XVIII.

«Я забагато цікавлюся сам собою і став уже тягарем сам для себе».

Доріан: *«Яку користь має людина, здобувши цілий світ, а загубивши... свою власну душу?...»)*

- У якийсь момент він визначив причину своїх проблем. Що це? *(Егоїзм.)*

- Чому навіть після усвідомлення цих істин змін на краще на портреті не з'явилося? *(Знову не було щирості. Він боявся Джеймса.)*

- Автор пише: *«Ця врода його – ось що знівечило йому життя, – його врода і його молодість, що він виблагав. Якби не вони, його життя було б вільне від напруги»*. Ви згодні з цим?

- Гаррі говорить друзові: *«Я такий радий, що ви нічого не зробили – не вирізьбили жодної статуї, не намалювали жодної картини, не створили анічогісінько поза собою»*. Чи варто цьому радіти? Коли людина може сказати, що її життя не було даремним? (*Коли є друзі, рідня, робота.*)

Відповідь на проблемне питання

- Тож чи був щасливим Доріан Грей?

Визначення символістських значень портрета

- Яким спочатку був портрет Доріана Грея? Знайдіть підтвердження в тексті.

- Як він змінювався?

Житейське запитання: чи варто боятися зморшок, сивини? Як ви вважаєте? Поясніть.

- Чому все-таки Доріан вирішив знищити портрет? (Перегляд фрагмента сучасного голлівудського фільму, де герой знищує портрет і перетворюється на потвору)

Складання асоціативного куща зі словом «портрет»

Потворний двійник, наочне втілення сумління, мерзенна карикатура, душа героя.

Висновок. Живіть так, щоб не довелося вбивати свою совість.

IV. Узагальнення вивченого

Прес-конференція

Десятикласники ставлять запитання учням, які грають відповідні ролі:

- Доріана Грея
- лорда Генрі.

V. Підсумки уроку. Оцінювання роботи учнів

Учитель. Гадаю, що уявлення про Доріана Грея як про людину у вас склалося. Тож поділіться своїми враженнями від почутого на уроці, використавши такий алгоритм:

дiзнався
↑
Я → був вражений
↓
замислився

VI. Домашнє завдання

Підготуватися до написання твору. Теми творів:
«У своїх стосунках з людиною Доля ніколи не закриває рахунку!»

«Успіх дається дужому, поразки зазнає слабкий».

«Найбільші події світу відбуваються в людському мозкові» «Повністю реалізувати своє єство – ось для чого існує кожен з нас».

«Краса – це одна з великих істин світу...»

Особливості аналізу поетичного твору

Поезія – це завжди неповторність,
Якийсь безсмертний дотик до душі.

Ліна Костенко

Щоб зустріч із поезією відбулася

Щоб зустріч учнів із поезією відбулася, учитель має потурбуватися про те, щоб первинне прочитання твору супроводжувалося емоційним відгуком у дітей. Для цього потрібно, щоб вперше вірш прозвучав у класі у виразному виконанні чи то вчителя, чи то підготовленого учня, чи, можливо, в акторському виконанні у фоно або відеозапису. Перше прочитання має величезне значення у сприйнятті поезії учнями. Тому учитель, готуючись до декламування, має пригадати ті уроки акторського мистецтва, які він отримав у вузі, і вибудовувати правильний інтонаційний малюнок вірша, а головне – вміло тримати паузи. Акторське виконання вірша вчителем завжди із захопленням сприймається учнями. Найкраще, якщо вчитель знайде можливості для того, щоб учні вперше почули вірш в оригіналі.

Варто також використовувати допоміжні ефекти, які створюють емоційне тло для первинного сприйняття поетичного твору. Наприклад, можна прочитати поезію на тлі спокійної ліричної мелодії. Можна підготувати художній відеоряд (читання супроводити демонстрацією комп'ютерної презентації, на слайдах якої розмістити тематично підібрані зображення картин, світлин, малюнків) або використати відеосюжет.

Традиційний шкільний літературознавчий аналіз поетичного твору за алгоритмом

Враховуючи особливості поезії, її зв'язок з тонкими сферами душі, здійснювати аналіз поетичного твору потрібно делікатно, продумано, з глибокою повагою до поетичного слова та генія поета. Інтерпретувати поетичний твір непросто, адже в поезії, за думкою Анни Ахматової, кожен крок – секрет. І цей секрет кожен читач відкриє по-своєму, тобто

прочитання поетичного твору індивідуально для кожної людини. І тут уже має значення і її підготовленість до зустрічі з поезією, і її душевне і емоційне налаштування, і її інтелектуальний та творчий рівень.

Традиційно аналіз поетичного твору рекомендують здійснювати за певним алгоритмом. У фаховій літературі можна знайти різні алгоритми, які дозволяють ретельно розглянути поетичний твір.

Розглянемо деякі ключові моменти шкільного літературознавчого аналізу поетичного твору.

Загальні питання. Роботу з поетичним твором варто розпочати із з'ясування окремих загальних питань: назва збірки, складовою якої є вірш (якщо відомо); рік написання та видання (якщо відомо); обставини написання вірша або поштовх для створення збірки чи вірша; кому присвячений.

Теоретичні питання. До кола теоретичних питань, які можна розглянути, аналізуючи поезію, належать: напрям, якого стосується вірш чи збірка;

жанр вірша (ода, гімн, елегія, дружнє послання, пісня, хоку, танка, катрен, сонет та ін) або за тематичним принципом (пейзажна, громадянська, філософська, любовна лірика).

Центральний образ твору. Учителеві потрібно вчити учнів зосереджувати увагу на центральному образі вірша. В окремих випадках визначити центральний образ твору неважко. Наприклад, у вірші Ф.Тютчева «Весняна гроза» центральним образом є весняна гроза; у вірші О. Блока «Незнайома» – незнайома жінка; у вірші О.Пушкіна «До моря» – море. Як бачимо, часто поети вказують на центральний образ у назві твору.

Та частіше центральним образом вірша є ліричний герой, який у більшій або меншій мірі наближений до образу автора, проте не ототожнений з ним. Аналізуючи поетичний твір, варто зосередити увагу школярів на образі ліричного героя.

Так, біографічність поетичних творів Пушкіна дозволяє вчителю предметом окремого обговорення або дослідження на уроці обрати питання «Центральний образ віршів О. Пушкіна – це образ ліричного героя чи образ автора?»

Вивчаючи вірші М. Лермонтова, школярі приходять до висновку, що ліричний герой у його поетичних творах – це молода людина, яка не знаходить себе у своєму часі, а тому нудьгує і страждає. Схожим є і образ ліричного героя в поезіях Дж.Г. Байрона, якому властиві розчарованість, невдоволення світом, гіпертрофована гордість, жадоба життя і гіркота від життя, безпросвітна туга (обов'язково потрібно звернути увагу учнів, що це

риси романтичного героя). Звичайно, і у випадку М. Лермонтова та Дж.Г. Байрона, образи ліричного героя є художнім утіленням думок, почуттів, переживань авторів, проте таких прямих біографічних посилань, які ми зустрічаємо у поезіях О.С. Пушкіна, немає.

Отже, визначення центрального образу вірша та з'ясування його особливостей – це окремий вид діяльності під час аналізу поетичного твору.

Тематичні ліричні образи (мотиви).

Наступним кроком у роботі з поетичним твором є визначення його тематичного ліричного образу або мотиву. Це можуть бути: образ-переживання, образ-почуття, образ-думка тощо.

Образ-переживання. Наприклад, стійким мотивом сонетів Ф. Петрарки є переживання героя від нерозділеного кохання («закохання журба»); сонетів А. Міцкевича – ностальгія за далекою батьківщиною. А в «Осінній пісні» П. Верлена провідний тематичний образ-переживання – це тривога, туга, відчай ліричного героя, пов'язані з відчуттям плинності часу.

Образ-почуття. Наприклад, почуттям радості від оновлення природи і людини проникнутий відомий вірш Ф. Тютчева «Весняна гроза». А інший вірш цього ж поета «Я знаю в праосені пору» – світлим почуттям замилювання осінню.

Образ-думка. Наприклад, у вірші О. Пушкіна «Пам'ятник» втілена думка про особливу місію поета. А у «Чесній бідності» Р. Бернса – думка про те, що «людина – скарб / Цінніший од усього».

Образно-тематична композиція твору. Після з'ясування центрального образу та мотиву вірша, учитель пропонує учням розглянути образно-тематичну композицію твору, тобто визначити, з яких частин складається твір, як вони розміщені.

Назва вірша. Почати розгляд композиції твору варто з його назви. Особливо це важливо, коли назва несе певну інформацію про вірш: визначає жанр, тему, головний тематичний образ, обставини, без яких зміст твору може бути не зовсім зрозумілим. *Наприклад,* у назвах віршів із збірки «Кримські сонети» А. Міцкевич чітко позначає тему твору. Без назви зрозуміти, що у сонеті йдеться про гробницю Потоцької, просто неможливо.

Зачин вірша може бути різним за обсягом - перша строфа, перший рядок, назва твору. Зачин може мати форму звертання, запитання тощо. Головне завдання зачину – створити потрібне емоційне тло для сприймання поезії, налаштувати читача на потрібний лад, створити потрібний настрій. Наприклад, зачин у вірші Тютчева створює ліричний настрій очікування зустріч з «дивною порою»: «Есть в осени первоначальной / Короткая, но дивная пора».

Розвиток провідного тематичного образу (мотиву), засоби його творення. Розвиток тематичного образу може мати такі типи:

- ✓ зіставлення двох образів, що взаємопов'язані (психологічний паралелізм, розгорнуте порівняння, зіставлення двох образів на основі контрасту (антитеза).

Наприклад. В «Осінній пісні» П. Верлена провідний тематичний образ-переживання

розвивається через зіставлення образів осені та ліричного героя на основі психологічного паралелелізму.

Вийду надвір -
Вихровий вир
В полі млистім
Крутить, жене,
Носить мене
З жовклим листям.

- ✓ *розвиток і трансформація одного мотиву*: тематичний образ розвивається поступово, від строфи до строфи, кожна сходинка являє собою нове почуття, його відтінок. Цей тип ще називають *східчастою* композицією;

Наприклад, східчасту композицію має вірш О. Пушкіна «Я Вас любил». У цьому вірші образ почуття кохання розвивається та поглиблюється: спочатку просто «Я вас любил»; потім уточнюються і відкриваються нові грані почуття: «Я вас любил безмолвно, безнадежно», «Я вас любил так искренно, так нежно».

- ✓ *логічні роздуми*. Вірш має засновок, судження і висновок.

Наприклад, у відомому рубаї Омара Хайяма засновок – «Я тільки й знаю, що знання шукаю»; судження – «Я думаю вже сімдесят два роки»; висновок – «І бачу, що нічого я не знаю».

Кінцівка вірша. Вона являє собою висновок, що постає у результаті роздумів ліричного героя, завершення розвитку його почуттів. У кінцівці, як у фокусі, зібрана вся образна й емоційна енергія твору.

Твір ніби й пишеться заради кінцівки.

Наприклад. Висновок роздумів Шандора Петефі про природу мужності знаходимо у кінцевій строфі вірша «Коли ти муж – будь мужнім»:

Будь дубом, котрий буря
З корінням вирива,
Але який не гнеться
Під вітром, як трава!

Обсяг кінцівки, як і зачину, може бути різним: остання строфа, два кінцеві рядки, один рядок і навіть одне слово останнього рядка. Кінцівки вірша виражаються в різній формі: заклик, лозунг, риторичне питання, оклик, звертання. Часто кінцівка подається у формі лаконічного афоризму. Особливою виразністю відзначаються несподіваний, різкий, парадоксальний висновок (пуант).

Наприклад. Схвильована розповідь ліричної героїні Анни Ахматової про сповнене смутком побачення з коханим чоловіком закінчується парадоксальними рядками: «Улыбнулся печально и жутко / И сказал мне: «Не стой на ветру».

Поетична лексика. Наступний етап аналізу поетичного твору присвячується розгляду художньо-зображальних мовних засобів. У вірші виокремлюються наявні тропи (епітет, порівняння, алегорія, іронія, гіпербола, літота, уособлення, метафора) та з'ясовується їх роль у творі.

Поетичний синтаксис. Далі предметом розгляду має стати поетичний синтаксис: риторичні питання, звертання, оклики; повтори (рефрени); анафори (єдинопочаток); епіфори (єдність кінцівок);

градація (наростання або ослаблення експресивно-емоційної сили); антитеза (протиставлення); паралелізм (однорідна синтаксична побудова речень); інверсія (порушення порядку слів).

Звукопис. Важливо звернути увагу і на своєрідне «оркестрування» мови – звукопис. Звукопис – це звукові повтори, насиченість однаковими або схожими звуками для образного звуконаслідування. Серед повторів окремих звуків розрізняють алітерацію та асонанс. *Алітерація* – повторення однорідних приголосних звуків у суміжних чи розташованих недалеко одне від одного словах. *Асонанс* – повторення однорідних голосних звуків у суміжних чи розташованих недалеко одне від одного словах.

Віршовий розмір. Традиційно аналіз поетичного твору включає в себе визначення віршового розміру: двоскладовий (*ямб* – з наголосом на другому складі; *хорей* – з наголосом на першому складі), трискладовий (*дактиль* – з наголошеним першим складом; *амфібрахій* – з наголошеним другим складом, *анapest* – з наголошеним третім складом). Наявність чи відсутність рим, способи римування. Ще один елемент літературознавчого аналізу поетичного твору – визначення способів римування. Парна рима (аа бб); перехресна (аб аб); кільцева (аб ба).

**Конспект уроку світової літератури в 10 класі
із застосуванням літературознавчого аналізу
поетичного твору**

Тема: У цариці її величності Поезії.

А. Фет «Шепіт...Ніжний звук зітхання».

Музичність вірша

Мета:

- **навчальна** – ознайомити учнів із фактами біографії А. Фета, особливостями його інтимної лірики;
- **розвивальна** – удосконалювати вміння художнього читання й аналізу ліричного твору; спонукати до виявлення власних творчих здібностей;
- **виховна** – прищеплювати любов до поезії, краси поетичного мистецтва; формувати естетичні смаки.

Обладнання: портрет А. Фета, збірки його поезій, аудіозаписи.

Епіграф: Це поет, єдиний у своєму роді.

Лев Толстой

Хід уроку

I. Організаційний момент

1. Аутотренінг

Учитель. Розпочинаємо урок з аутотренінгу:

Я – учень (учениця).

Я – особистість творча.

Я думаю, замислююсь, пригадую.

Я хочу якомога більше знати.

Мій сьогоднішній день – це крок до мети.

2. З'ясування емоційної готовності до уроку

Учитель. Я хочу, щоб ви завжди були впевнені у собі і задоволені собою. Щоб ви досягали успіхів. А це певною мірою буде залежати від вашого настрою. Давайте з'ясуємо ваше емоційну готовність до уроку за допомогою кольору.

Вправа «**Кольоровий настрій**». Визначаємося. Настрій гарний, отже і працювати буде легко.

II. Актуалізація опорних знань

1. Слово вчителя з елементами бесіди

Романтичний напрям у літературі найбільшого розвитку набув у першій третині XIX ст. Його центром стала поезія.

Поети-романтики намагалися зазирнути у безодні всесвіту, проникнути в діалектику душі і відкрити там небачений і таємничий світ людського духу. Саме так намітився ще один напрям у літературі – символізм, який породив різні літературні теорії, угруповання.

- Згадайте, створення якої теорії, в якій проголошувалися самоцінність художньої творчості, незалежність мистецтва від політики, суспільних вимог, виховних завдань припадає на середину XIX ст. і хто були її прихильниками? (*Теорії «чистого мистецтва»*; *Ф. Тютчев, А.Фет*)

- Які теми порушували у творах представники «чистого мистецтва»?

2. Прийом «Грунування»

Тематика поезій «чистого мистецтва»
Пейзажна ← ↓ → Інтимна
Соціально-філософська

3. Поетична хвилинка («Читаємо мовою автора»)

Учні декламують поезії Ф.Тютчева, А. Фета «Учись

у них – у дуба, у берези», «Я тебе нічого не скажу», «Сіяла ніч» та інші.

III. Оголошення теми та мети уроку, мотивація навчальної діяльності

Учитель. Одним із керівників школи «чистого мистецтва» був Афанасій Фет. Про життя поета та особливості його інтимної лірики йтиметься сьогодні на уроці. Також будемо вдосконалювати навички аналізу поетичного твору, його виразного читання, зв'язного мовлення.

Лев Толстой любив не лише вірші А. Фета, а й цього поета як людину. Він говорив: «Це поет, єдиний у своєму роді». І слова ці справедливі. Фет пережив і славу, і напади критиків, і майже повне забуття ще за життя. Але його вірші витримали іспит часом.

А. Фет прожив довге життя, про яке він розповів у спогадах. Проте для багатьох поет залишився людиною-загадкою.

IV. Сприйняття та засвоєння нового матеріалу

- 1. Повідомлення заздалегідь підготовленого учня про А. Фета та кохання в його житті**
- 2. Виразне читання вчителем поезії**
«Шепіт...Ніжний звук зітхання» в перекладі М. Рильського
- 3. Бесіда з учнями за змістом вірша**
 - Хто є центральним образом твору? (*Ліричний герой*)
 - Яка основна тема вірша? (*Зображення прекрасної миті в житті людини, використовуючи поєднання краси і гармонії природи з такою ж красою людських почуттів*)
 - Яка загальна тональність поезії?

- Як ви вважаєте, чому автор зображує в описі краси почуттів саме ніч?
- Спробуємо визначити, які саме художні деталі допомагають яскравіше змалювати почуття і настрій ліричного героя.

4. Робота в групах

I група: знаходить зорові деталі у вірші, з'ясовує їхню роль у творі.

II група: відшукує слухові деталі у вірші, з'ясовує їхню роль у творі.

III група: досліджує психологічні деталі у вірші.

Результати досліджень груп:

Прочитавши поезію, ми уявили образ чарівної ночі, почули солов'иний спів, і водночас побачили «дивні зміни милого лица». Мабуть, від почуттів, які охопили дівчину, на щоках з'явився рум'янець: «у хмаринках – пурпур рози». Все це відтінює бурштин – прикраса на її грудях.

А ось і останні рядки поезії:

І цілунків пал, і сльози,
І зоря, зоря!

Усе стає зрозуміло: цілунки, сльози, тому що прощання, вже світає. А може, прощання і назавжди, як натяк на трагедію життя самого поета.

Продовжіть вислови:

Прочитавши поезію «Шепіт... Ніжний звук зітхання», я зрозуміла... відчула... пригадала... пофантазувала... .

5. Читання учнями поезії в оригіналі під супровід музики

супровід музики

6. Робота з текстом оригіналу й перекладом поезії

- Знайдіть у текстах оригіналу й перекладу ключові слова.

- Які рядки М. Рильський переклав довільно?
- Як ви вважаєте, чи вдалося М. Рильському передати настрій, притаманний оригіналу?
(Видатний український поет і перекладач М. Рильський майстерно зафіксував за допомогою слова незбагненну і прекрасну мить творчого захвату неперевершеною красою почуттів у всій повноті та прозорості. Досить вдало зміг відтворити і поєднати кольори і звуки, запахи і відчуття).

7. Проведення гри «Кольорова палітра»

На дошці вивішені листи кольорового паперу: білий, голубий, чорний, пурпуровий. Що вони символізують?

Колір білий – відновлення.

Голубий – колір швидкоплинності, самотності.

Чорний – сум, зітхання.

Пурпуровий – колір тепла, кохання чистого.

- Як можна пов'язати цю кольорову палітру з долею людини?

8. Аналіз мовних засобів твору та синтаксису

- Які художні засоби використовує автор?

(Епітети, метафори)

Порівняйте епітети, вжиті А. Фетом і М. Рильським.

- Яка синтаксична будова вірша? *(У А. Фета це бездієслівний вірш, який складається лише із одного речення з багатьма розділовими знаками.. Із загальної кількості тридцяти шести слів двадцять три – іменники.. Саме тому у своєму перекладі М. Рильський використовує називні речення. Ліричний герой ніби не встигає осмислити й не здатний назвати, що саме діється з його душею, - він лише фіксує чинники цієї дії).*

9. Аналіз віршування

- Назвіть види рим. (*Чоловіча – спів, жіноча – зітхання*)

- Проаналізуйте спосіб римування. (*Перехресне: абаб*)

- Накресліть схематичний рисунок до перших рядків вірша. Визначте віршовий розмір. (*Вид стопи – хорей; чотиристопний хорей*)

10. Словникова робота

- У поезії використовується композиційний прийом психологічного паралелізму, який співвідносить явища природи і відповідний внутрішній стан ліричного героя (краса людських почуттів і природи). Це мить щастя для закоханої пари.

V. Застосування знань, умінь і навичок

1. Літературний конкурс «Здивуй»

а) Придумати пари слів: перше передає душевний стан людини, а друге – явище природи. Наприклад, сльози – роса, біль – блискавка.

б) Скласти твір-мініатюру, використовуючи прийом паралелізму

Зразок учнівського твору

Я не міг заснути всю ніч, усе дивився на зоряне небо і пригадував свою першу зустріч з тобою. Скільки думок промайнуло в моїй голові. Закохався! Ось, нарешті, з глибини темного неба вирвалася зоря, велика, сліпуча, червона. Світ одразу змінився. Моє життя перейшло на новий виток.

2. Порівняння вивченої поезії з іншими творами А. Фета

Учитель. А. Фет вважав, що література покликана відобразити найвищі цінності, відгукуватись на вічні загальнолюдські потреби. Не дивно, що для його творів характерні музичність, детальність, витонченість. Багато поезій А. Фета стали романсами: «Тихая звездная ночь», «На заре ты ее не буди», «Не отходи от меня», «Я тебе ничего не скажу».

(Прослуховування романсів у аудіозапису)

- Яке кохання постає у романсах? Що принесло воно героям? *(І хвилювання, і переживання, і сльози відчаю, і насолоду).*

- П. Чайковський говорив, що поезія А. Фета безпосередньо вливається в музику. Як це зрозуміти?

VI. Підсумок уроку

1. Узагальнююча бесіда

- Що нового вніс до лірики А. Фет?
- Який вплив мала творчість поета на подальший розвиток світової поезії?

2. Метод «Незакінчене речення»

- На сьогоднішньому уроці для мене найбільшим відкриттям було ...
- Ця інформація дала змогу зробити висновок, що ...
- Для мене на уроці було найцікавішим ...
- Найскладнішим було ...
- Я успішно засвоїв матеріал і тепер умію ...

3. Оцінювання знань учнів

4. Домашнє завдання

Виразно прочитати та порівняти оригінали та переклади віршів А. Фета. Скласти опорно-логічні схеми до його поезій

Біографічний аналіз художнього твору

Життя та діяльність
визначного майстра
слова є найкращим
коментарем до його
творів

Пасічник Є.А.

Функції біографічного матеріалу на уроках літератури

1. Ознайомлення з біографією письменника сприяє розвитку загальної культури школяра. Молода людина, яка орієнтується у біографічному матеріалі відомих письменників, завжди справляє враження культурної та інтелігентної людини.

2. На матеріалах життєвого шляху письменника можна формувати у молодого покоління кращі моральні якості – любов до рідного краю, свого народу, чесність, принциповість, працьовитість, високу ідейність тощо. Життя та окремі факти із біографій видатних митців стають для молодого покоління прикладом для наслідування у виборі життєвого шляху, вірності своїм ідеалам, прагненні до самовдосконалення, стимулюють творчі сили, облагороджують.

3. Ознайомлення з життєвим та творчим шляхом письменника налаштовує школярів на зустріч із твором. Причому це налаштування відбувається як на пізнавальному рівні (учні знайомляться з місцем і роллю письменника в культурному, ідейному, політичному житті своєї епохи, з обставинами написання твору, його місцем в творчій спадщині

письменника), так і на емоційному (отримані враження від життєвої і творчої долі митця можуть бути могутнім поштовхом до прочитання твору).

4. Використання біографії письменника як універсального ключа для розуміння художнього твору. У тому випадку, коли біографічні факти необхідні для інтерпретації художнього твору, учитель застосовує біографічний метод.

Способи подачі біографічного матеріалу

Найпоширеніші методи та прийоми ознайомлення

з біографією письменника: лекція (розповідь) учителя, повідомлення учнів (реферати, нариси), читання статті підручника, опрацювання біографічної літератури (у т.ч. матеріалів з Інтернет), виконання учнями на основі прочитаного наступних завдань.

- Підготувати співповідь про період з життя митця;
- заповнити хронологічну таблицю (не перевантажувати її датами і другорядними подіями, обов'язково називати в ній твори, написані письменником);
- скласти конспект, план, тези до статті підручника або іншого літературно-критичного та біографічного матеріалу;
- відповісти на питання, що вимагає розуміння життєвого шляху й особистості митця;
- написати біографічний етюд або біографічне есе;
- провести бібліографічне дослідження: скласти список літератури – твори письменника і твори про нього у бібліотеці (школи, району, міста);
- інсценувати сторінку з життя митця, створити

- за нею сценарій-монтаж;
- виступити з повідомленням про зміст телепередачі;
 - виступити з рефератом-літпортретом;
 - виготовити і пояснити карту життя письменника;
 - продемонструвати і прокоментувати діафільм;
 - написати «листа» письменникові;
 - підготувати запитання для інтерв'ю з митцем;
 - переглянути та обговорити фільм про життя письменника

Біографічний урок – це той урок, на якому вчитель може максимально застосувати свої знання, досвід, творчість, нестандартні підходи, фантазію, методичні надбання. Тому така багата палітра нестандартних форм проведення уроків-біографій: урок-лекція, уроки-заочні екскурсії, віртуальні музеї, уроки-концерти, уроки-семінари, уроки-панорами, уроки-діалоги, портрети, уроки-інтерв'ю, уроки-презентації тощо.

Викладання життєпису письменника – іспит для словесника, вчитель має можливість виявити всі свої здібності, захопити учнів, повести за собою в роздумах і почуттях. Хороші вчителі найбільше люблять ці уроки і ніколи не віддадуть життєпис письменника кінопроектору, сторінці підручника чи діафільму. Вчитель передусім скаже своє слово, поділиться з учнями своїм баченням славетної постаті, розповідатиме залюблено, як про близьку йому, добре знану людину і водночас як про велета духу і національного культурного діяча.

Отже, найголовніший метод викладання біографії – слово вчителя, тобто художня розповідь (монологічний виклад матеріалу із застосуванням

ораторських прийомів, що підсилюють емоційний вплив на учнів). Передусім учитель відбирає, що саме він розкаже: які моменти з життя письменника переказуватиме детально, які перелічить без коментарів, що цитуватиме, як унаочнюватиме розповідь, як активізуватиме увагу школярів. У своїй розповіді вчитель прагне до завершеності, цілісності в змалюванні образу художника слова, але зв'язний текст є різностильовим: частини звучать по-різному — як довідка, як художня епічна чи лірична оповідь, як наукове дослідження, як публіцистичний роздум тощо.

Уроки-портрети. Як подати кожний з провідних моментів біографічного матеріалу, щоб органічно поєднати їх у одну емоційну розповідь? Найбільше можливостей для такого органічного поєднання надає урок-портрет і активне використання на ньому різних ролей: учні-«біографи», учні-«літературознавці», учні-«актори», учні-«митці» тощо. Якщо на уроці використовуються автобіографічні матеріали, то, звичайно, в загальний сценарій уроку потрібно ввести учня-«письменника», який сам озвучить «свої» автобіографічні записи в щоденниках, спогадах тощо. Якщо важливим є висвітлення родинних, дружніх, професійних взаємостосунків письменника, його стосунків з опонентами, то учитель може підготувати сценку із залученням учнів, які гратимуть роль «осіб із оточення письменника».

Як правило, для створення цілісного образу митця учитель має використати в ході уроку-портрету різні джерела: основу сценарію може скласти художня біографія письменника (наприклад, біографічні твори Андре Моруа, Ю.Тинянова), як допоміжні матеріали – автобіографія, художні твори письменника, матеріали

наукових досліджень життя та творчості письменника, літературна критика, спогади сучасників про митця, епістолярна спадщина.

Підбір біографічного матеріалу. У вчителів-словесників часто виникає запитання: за яким принципом підбирати біографічний матеріал до уроку? Що саме із біографії письменника варто розповісти дітям? На яких подіях із життя письменника зосередити увагу школярів?

Найперше – варто орієнтуватися на вимоги програми. У середніх класах за програмою не передбачається цілісного ознайомлення школярів із біографією письменника. Тож, працюючи у цих класах, учитель має підготувати такий матеріал, який дозволить дати лише деякі яскраві штрихи до портрету письменника. У старших класах вивчення біографії письменника зумовлене програмою. Цьому відводиться окрема тема «Життєвий і творчий шлях письменника», а у державних вимогах до рівня підготовки учнів зазначається: «учень (учениця) називає головні віхи життєвого і творчого шляху письменника». Отже, у старших класах вивченню біографії письменника присвячується окремий урок.

Щоб створити яскравий «живий» образ письменника, варто підібрати і скомпонувати біографічний матеріал, керуючись наступними принципами, сформульованими науковцем Г.Л.Токмань: історизм, фактуальність, психологізм, екзистенційність, естетизм.

1. *Історизм*: письменник зображується вчителем як історична особа, яка існувала в певну історичну добу в певному краї і вела з ними діалог. Митець своїм словом впливає на історичний час, стає з ним

врівень, хоча результат їхніх стосунків може постати перед народом значно пізніше, по смерті поета.

2. *Фактуальність*. Життя письменника насичене подіями, серед яких треба обрати кілька для оповіді. Вчитель акцентує факти, які були пороговими в існуванні митця, знакували повороти долі. Не обминає також подій повсякденного життя, щодення поета нерідко було нестерпним, суперечило його покликанню.

2. *Психологізм*: розповісти про внутрішні спонуки вчинків, про те, що було в поетовому серці, як рухалася його думка, чим боліла душа, вчитель зможе завдяки знанню творчості майстра, мемуаристики, а також через симпатію.

3. *Екзистенційність*: письменник – унікальна особистість, слід переконати в цьому учнів, показавши неповторне в перебігу його думок, почуттів, фактів долі. Ми відповідаємо на питання: як він ішов до смерті? Яким обрав себе? Чи виявив своє неповторне «Я» серед людей? Чи знівелював себе у натовпі? Чи пішов у «внутрішню еміграцію», відкриваючись лише перед аркушем паперу?

4. *Естетизм*: творчість є суттю письменницького життя. Митець живе водночас у реальному світі і у світі своїх героїв – й невідомо, який з цих двох світів йому ближчий. Відтак учитель занурює школярів, як майбутніх читачів митця, в художні хронотопи його книг, вводить у коло їх персонажів, знайомить

з естетичними принципами автора.

Отже, керуючись цими принципами відбору біографічного матеріалу, вчитель має так презентувати особу письменника, щоб викликати у школярів зацікавленість життям і творчим спадком митця, бажання прочитати його твори, інтелектуальний та емоційний відгук, який залишається в пам'яті на все життя.

Вчитель має так підібрати і скомпонувати біографічний матеріал, щоб створити в уяві школярів певний образ письменника. Наприклад, Толстой – мислитель та морально довершена людина, В. Гюго – великий романтик, О. де Бальзак – геніальний трудівник, Джек Лондон – сильна і мужня особистість, Шандор Петефі – воїн, національний герой, Вальтер Скотт – всебічно талановита людина тощо.

Справедливою є думка багатьох науковців про те, що образ письменника може ґрунтуватися і на його трагічній долі. Наприклад, про М. Лермонтова та Дж.-Г. Байрона варто говорити як про трагічні постаті свого часу, про Гоголя як про митця, який потрапив у полон до власного творіння, про Ф. Кафку як людину з трагічним світовідчуттям (у взаємостосунках з родиною, у коханні, у суспільному житті).

Отже, вчитель має своєрідний орієнтир: підбирає такі факти життя письменника, свідчення про нього сучасників тощо, які в першу чергу сприяють висвітленню рис характеру, особистісних якостей, думок, переживань, життєвих обставин, особливостей творчості, із яких і складається певний цілісний образ письменника. Також образ митця має бути органічно пов'язаний з його творчістю взагалі і тим конкретним твором, який вивчається за шкільною програмою.

Важливо також пам'ятати: із складання сухих фактів ніколи образ митця не створиш. Потрібно, щоб розповідь учителя чи інші варіанти подачі біографічного матеріалу були емоційно забарвлені, матеріал цікавий і зрозумілий для сприйняття учнями, важливий для виховання та розбудови особистості юного читача.

Біографічний метод як ключ до осягнення художнього твору

Те, що існує найтісніший зв'язок між письменником та його творінням, ні в кого не викликає жодних сумнівів. Твір – плід фантазії письменника, та у ньому уважний читач побачить художнє осмислення митцем власної долі, образне зображення того оточення, в якому живе автор, його особистісне бачення і ставлення до життя, переконання тощо. «Про свої новели скажу тільки одно, – писав І.Франко, – що майже всі вони показують дійсних людей, котрих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився, або про котрі чув від свідків, малюючи крайобрази тих закутків нашого краю, котрі я, як то кажуть, переміряв власними ногами. В такому розумінні, – всі вони частки моєї автобіографії». На автобіографічності своїх творів наголошував і Франц Кафка: «Мої історії – це я».

Як «частки автобіографії» (у меншій або більшій мірі) сприймаються всі твори, які вивчаються в курсах світової та української літератур. Та на сьогодні не можна говорити про існування біографічного шляху аналізу художнього твору з чітко визначеною технологією його проведення. Мова йде про *біографічний метод*, суть якого заключається в тому,

що вчитель звертається до біографічного матеріалу, який допомагає здійснити якісний ідейно-художній аналіз та інтерпретацію художнього твору.

Використання біографічного методу у процесі проведення різних типів аналізу художнього твору

Біографічний метод у різній мірі використовується у процесі проведення найпоширеніших типів аналізу художнього твору у школі: подієвого, пообразного, проблемно-тематичного, комбінованого. Вчитель сам має вирішити за логікою вивчення твору, як і на якому саме етапі аналізу доцільно звернутися до біографії автора.

Д.Дефо «Робінзон Крузо». Наприклад, знайомство з романом Дефо «Робінзон Крузо» варто розпочати із з'ясування прототипа головного героя. Для цього вчитель розповідає учням про зацікавленість майбутнього автора всесвітньо відомого роману долею свого сучасника – матроса Александра Селькірка, якому довелося прожити на безлюдному острові 4 роки і 5 місяців. Є свідчення, що Даніель Дефо не лише уважно читав щоденник капітана Вудса Роджерса, в якому той описав врятованого командою нещасного безлюдника, але й мав із Селькірком особисту бесіду. Та, знаючи цей біографічний факт, школярі мають дійти висновку, що свого героя, Робінзона Крузо, автор створює за принципом антитези до А.Селькірка. Робінзону доведеться гідно пройти найжорстокіші випробування, і там, де реальна людина отримала фіаско (на острові Селькірк здичавів і розучився говорити), літературний герой здобув найпереконливішу перемогу. Використаний

біографічний метод допомагає інтерпретувати роман Дефо як твір, який уславлює мужність, силу, розум Людини і віру в неї.

**Конспект уроку світової літератури в 5 класі
із застосуванням біографічного методу в процесі
аналізу твору**

Тема: Роберт Бернс «Чесна бідність». Уславлення справжніх людських чеснот

Мета: навчити аналізувати художній твір, визначити роль антитези у втіленні головної думки твору, формувати вміння висловлювати особисте ставлення до морально-етичних проблем, порушених у вірші.

Обладнання: портрет Р. Бернса, картки із завданнями.

Епіграф: Маєш честь – ти людина, а без честі – тварина.

Індійське народне прислів'я

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. «Калейдоскоп»

Як пов'язані наступні слова і цифри з життям Роберта Бернса?

(Шотландія, землероби, злидні, 14 років, 1786 рік, «Чесна бідність», пісня, М.Лукаш, С. Маршак, антитеза, 37 років, тост)

2. Робота в групах

Виразно прочитати висловлювання про Роберта Бернса та самого Р.Бернса.

1-ша група. «Бернс – це чисте джерело поезій»
(І.Тургенєв).

2-га група. « ... один з найбільших поетичних геніїв, висунутих XVIII століт-тям» (Й.В. Гете).

3-тя група. « .. ладен віддати все на світі, аби з ним познайомитись» (В. Скотт).

4-та група. «Поет народний і великий» (Т.Шевченко).

5-та група. «Клянусь Всевишнім, ніколи ні перед ким не буду я принижуватись. Мені так мало діла до королів, лордів, попів, критиків та інших, як і всім цим шанованим особам до моєї поетичної світлості» (Р.Бернс).

- Яким постає в цих висловлюваннях поет?

Учні напам'ять читають вірш «Чесна бідність».

II. Сприйняття й засвоєння нового матеріалу

1. Слово вчителя. Роберт Бернс дуже любив шотландський фольклор. Протягом кількох останніх років життя поет збирав і опрацьовував твори усної народної творчості. Завдяки його зусиллям збереглося чимало пісень, балад шотландського народу. Багато поезій Бернса мали фольклорну основу.

Вірш «Чесна бідність» було написано на мотив відомої шотландської пісні. Цей вірш називали «англійською Марсельезою». («Марсельеза» – революційна пісня, що стала гімном Франції).

Спробуємо з'ясувати, чому поезію Р.Бернса так полюбили читачі. Поміркуймо, у чому привабливість вірша «Чесна бідність».

2. Бесіда з елементами аналізу

- Чому поет написав вірш про бідність? *(Він сам усе життя ледве зводив кінці з кінцями. Навіть коли Бернс мав гроші, то віддавав їх бідним. Він казав: «Богові відомо, що я не святий, але якби я міг, – а коли можу, то я це й роблю, – я б витер сльози з усіх очей».)*

- Як це підтверджується рядками вірша? (*Автор говорить «ми». Він говорить від імені усього простого люду, до якого зараховує і себе.*)

- Отже, яке слово може бути синонімом до слова ми? (*Народ, бідні люди.*)

- Що найбільше цінує поет у людях? (*Чесність.*)

- Які ще риси людського характеру подобаються Бернсу? Чому? (*Шляхетність, розум, правдивість. В. Скотт казав, що Бернс мав «великий розум та проникливість, і лише очі свідчили про поетичну натуру». Отже, сам поет мав позитивні риси характеру*)

- А хто у вірші протиставлений простому народу? (*Багач, вельможний лорд, король.*)

- Що таке антитеза? Знайдіть приклади антитези у вірші «Чесна бідність». (*Звання протиставлене – дворянський сан, черстві шматки – булки, вдягаємось убого – шовки*)

- Поет виголошує думку про те, що найбільша цінність – це людина. Знайдіть рядки, в яких це сказано. («Звання – лиш карб, людина – скарб, цінніший од усього».)

- Чи всі люди йому подобаються? Яка людина заслуговує на повагу? (*Ні, засуджує життя багача, вельможного лорда, короля. Поважає бідну людину, яка не цурається свого простого звання*)

- А як поет оцінював своє походження, адже він був першим шотландським поетом, який належав до нижчих суспільних верств? (*Сам поет пишався своїм походженням, наголошував на тому, що він «тілом і духом брат свого безталанного народу» і тільки йому віддає свій поетичний талант.*)

- У яких рядках звучить віра поета в те, що скоро прийде час, коли людину будуть цінувати за чесноти,

а не за гроші чи походження? Прочитайте ці рядки.
(...*йдеться вже до того! Щоб ум і честь, де тільки
єсть, пробили скрізь дорогу*). «Торжествуватиме
весь світ братерства перемогу».)

- Чому поет назвав свій твір піснею? Які ознаки пісні
в цій поезії? Спробуйте підібрати мелодію до цього
вірша.

3. Порівняння українського та російського перекладів

- Прочитайте поезію в перекладі російською мовою і
порівняйте з перекладом українською мовою. Чи
збігаються у перекладах ритм, рима, чи ті самі
почуття вони передають?

III. Закріплення вивченого матеріалу

1. Складання сенкана

Бернс

Народний, простий, талановитий.

Працює, пише, бореться.

Мріє про світове братерство.

Поет.

2. Вільне письмо

- Уявіть, які почуття міг би викликати вірш Р. Бернса
«Чесна бідність» у вельможного пана і простої
людини? Напишіть їхні думки про поезію.

3. Прийом «Мікрофон»

- Дайте відповідь на запитання:

Яке враження справив на мене вірш Р.Бернса «Чесна
бідність»?

Усміхаюсь
Підморгую

Дивуюсь

IV. Підсумок уроку

V. Домашнє завдання

Напишіть невеликий твір-роздум «Квіти Роберту Бернсу», у якому поміркуйте, які квіти та чому ви подарували б поету.

Стилістичний аналіз художнього твору

Все, що є в мене, – це мій стиль.

В.Набоков

На думку вченого В. Жирмунського, поняття стиль літературного твору – це мовні засоби, теми, образи, композиція твору, його художній зміст, ідея та проблематика, особливості світогляду письменника, тобто пропонує розглядати стиль як широке поняття, яке поєднує формальні та ідейно-змістові особливості творів.

У сучасному літературознавстві поняття стиль розглядається на двох рівнях:

1) окремого, індивідуального – це індивідуальний стиль письменника (І. Є.Васильєв: «творче обличчя письменника»);

2) загального – стиль літературних угруповань, шкіл, течій, напрямів, культурних епох (їх називають «великими епохами»).

Стиль «великої епохи»

Єдиного алгоритму проведення стилістичного аналізу (як, наприклад, проблемно-тематичного) не існує. Треба відштовхуватися від твору, який вивчається, навчальної ситуації, мети, яку ставить учитель, і керуватися, звичайно, логікою.

Логічно розглядати художній твір у зв'язку із особливостями національного стилю, стилів «великих епох», літературних напрямів, течій, шкіл, мистецьким явищем яких він є.

Стиль «великої епохи» враховує особливості певного етапу розвитку літератури; це мистецький художній «код», що розкриває спільність філософських та релігійних ідей, наукових уявлень, психологічних особливостей, світосприйняття, етичних норм, естетичних критеріїв тощо певної епохи.

Існують різні класифікації поділу історії людства. У літературі розглядають такі епохи: античність, середньовіччя, відродження, бароко, класицизм, просвітництво, романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм. Кожна з них має свої особливості.

Стильові особливості «великої епохи» у художніх творах

Використання вчителем стильових ознак «великих епох» як мистецького коду (своєрідного ключа до розуміння ідеї твору) допомагає виокремити щось важливе у творі, навколо чого і розгортається його ідейнохудожній аналіз.

Гомер. «Іліада». Вивчаючи твори античності, звертаємо увагу дітей на втілення в них ідеї гуманізму, характерної стильової ознаки «великої епохи». З цієї точки зору прослідкуємо зображення

Гомером своїх героїв. У поемі «Іліада» поет звеличує відвагу, мужність, героїзм, внутрішню і зовнішню красу як своїх співвітчизників ахейців, так і троянців. Він висловлює віру в Людину, її доброту і милосердя. Попри те, що предметом зображення в «Іліаді» є Троянська війна, Гомер засуджує війну як протиприродне явище, яке руйнує гармонію світобудови й прекрасну духовну сутність Людини.

Цю ідею він майстерно втілює в розвитку образу Ахілла – улюбленого свого героя. Поет зображує руйнівний вплив війни на серце уславленого ватажка ахейців, яке стає «залізним». Читаючи «Іліаду», ми стаємо свідками жорстокості Ахілла щодо Гектора, уславленого ватажка троянців. Проте Гомер відповідно античним ідеалам гуманізму показує метаморфозу моральної сфери героя - «оживлення» його серця. Останню пісню поеми Гомер присвячує зображенню Ахілла, який здатний плакати, співчувати, прощати. Одинадцятиденним перемир'ям завершується поема Гомера. І такий фінал твору, звичайно, символічний. У ньому Гомер відобразив гуманістичний ідеал епохи, віру в Людину, її красу, довершеність і внутрішню гармонію і гармонію зі світом, прагнення Людини до миру і щастя на землі.

Джордж Гордон Байрон. «Мазепа». Аналіз поеми Байрона «Мазепа» можна розпочати з проблемного питання: Чому саме Івану Мазепі присвятили свої твори найвідоміші митці XIX століття: поети Байрон і Віктор Гюго, художники Верне, Буланже, композитор Ліст та багато інших? Чим приваблював романтиків український гетьман?

У ході роботи з твором учні з'ясовують, що романтиків Мазепа цікавив у першу чергу як легендарна романтична особа, а не державний діяч.

За легендою, молодий Мазепа, перебуваючи на службі у польського короля Яна Казимира, мав коханкою дружину визначного польського магната. Коли ошуканий чоловік дізнався про це, наказав своїй службі зловити винуватця, прив'язати його нагого до дикого коня і пустити степом, що аж із Польщі помчав із ним в Україну, де Мазепу знайшла дівчина, що згодом стала його дружиною.

Така легенда була надзвичайно привабливою для митців-романтиків. Вона давала можливість зобразити в художній тканині твору винятковий характер за виняткових обставин, втілити романтичну ідею пристрасного і трагічного кохання. Цікавим був романтикам Мазепа і як герой – сильна особистість, здатна, як Наполеон, ствердити ся в житті завдяки власному винятковому характеру. Висока освіченість, залізна воля, тверезий розум, палкі почуття, мужність і рішучість допомогли Мазепі піднятися на саму вершину українського суспільства і стати гетьманом.

Індивідуальний стиль письменника

В індивідуальному стилі письменника поєднуються стильові особливості «великої епохи», літературного напрямку, течії, до яких належить творчість митця, та його особистий художній простір стилістичних засобів, конструкцій, тем, образів, який властивий лише йому, є його своєрідним творчим почерком. Головним показником індивідуального стилю є стильові домінанти. В інтерпретації О. Лосева це поняття містить у собі те, «що є «родзинкою» даного стилю, його «душею», його формоутворюючим принципом.

Наприклад, не складно назвати автора наступного вірша, виділивши в ньому стильові домінанти:

заперечення класичних традицій, ідеалізація ідей руху, прагнення відобразити прискорений ритм життя; реальність викривлена, механізована, технізована; декларативність.

Сразу -

Люди,

Лошади,

Фонари,

Дома

И моя казарма

Толпами

По сто

Ринулись на улицу.

Шагами ломаемая, звенит мостовая.

Уши крушит невероятная поступь.

Легко упізнати автора ще за однією стильовою домінантою - віршами у формі сходинок. Так, це уривок із вірша В. Маяковського, найяскравішого представника російського футуризму.

Літературні традиції і новаторство

З індивідуальним стилем письменника та стилем художнього твору пов'язані такі поняття, як традиції і новаторство. Літературна традиція – це творче використання новими поколіннями письменників художнього досвіду та ідейно-естетичних надбань і творчих досягнень минулих літературних епох, художніх напрямів, жанрів. Новаторське, тісно поєднуючись із традиційним, відкидає старі естетичні принципи, провідні жанри, стилі і таким чином оновлює, збагачує і розвиває літературу.

Особливо чітко простежуються традиції та новаторства в індивідуальних стилях митців, творчість яких припадає на перехідний період. Наприклад, Данте Аліг'єрі називають останнім поетом

Середньовіччя та першим поетом епохи Відродження. В індивідуальному стилі Данте Аліг'єрі можна побачити ознаки, традиційні для європейського Середньовіччя, та знайти особливості, характерні для нового часу епохи Відродження.

«Нове життя». В «Новому житті» Данте розповідає історію свого кохання до Беатріче.

Традиції. У душі традицій Середньовіччя його любов до прекрасної дами втілена у формі поклоніння Мадонні. Данте майже не змальовує зовнішнього вигляду Беатріче. Адже в середні віки тіло вважалося гріховною оболонкою, в яку вміщена божественна душа.

Новаторство. Данте дає читачеві змогу уявити незвичайну зовнішню красу дівчини, коли описує вплив цієї вроди на людей: «В своїх очах вона несе кохання, – / На кого гляне, всі блаженні вмиє; / Як десь іде, за нею всяк спішить, / Тріпоче серце від її вітання ... / Коли ж іще всміхається вона, / Марніє розум і мовчать уста, – / Таке-бо це нове й прекрасне диво».

Новаторство Данте в тому, що він наділив небесною красою земну жінку. Цим він підніс людину, людське і земне. Уже в цьому ранньому творі ми спостерігаємо зародження гуманістичного світогляду Данте Аліг'єрі.

«Стиль - це сама людина»

Так вважав французький філософ Ж.Бюффон, очевидно, маючи на увазі, що індивідуальний стиль письменника безпосередньо пов'язаний із його світоглядною позицією. Тому її з'ясування через різні літературно-художні джерела (художні твори, записи у щоденниках, записниках, епістолярні, біографічні та автобіографічні матеріали, поетичні декларації, статті і рецензії, виступи та інтерв'ю, відгуки сучасників, критичні статті тощо) – перший крок до розуміння

індивідуального стилю письменника. Іншими словами, потрібно прислухатися до того, як сам митець пояснює особливості своєї творчості. Здійснення стилістичного аналізу має комбінуватися з біографічним методом, який дозволить уявити та осягнути «модель світу» митця.

Джордж Гордон Байрон. Розглядаючи індивідуальний стиль Байрона, варто звернутися до його мемуарів.

«Люди чимало дивувалися тій меланхолії, що звучить у моїй поезії. Інші дивувалися моїм веселоцям у житті. Пригадую, що якось, коли я від душі веселився в доброму товаристві, це було помічено моєю дружиною. Я відповів їй: «Ось бачиш, а мене ж таки часто звуть Меланхоліком – і часто зовсім даремно!» На це вона відповіла: «Ні, Байрон, це не так. В глибині душі ви залишаєтесь найсумнішим меланхоліком і часто саме тоді, коли зовні найбільше тішитесь».

Все пізнається у порівнянні

Надзвичайно багато можливостей для стилістичного аналізу дає порівняння творів, які належать до різних періодів творчості одного письменника, різних течій, літературних напрямків, «великих епох», у порівнянні можна побачити все найсуттєвіше.

Так, наприклад, стильові особливості модерністських течій символізму та акмеїзму можна розглядати у порівнянні. Як відомо, останнє десятиліття XIX ст. та перше XX ст. позначилися розквітом у Росії символізму. «В 1910 році явно визначилася криза символізму, і поети-початківці вже не приєднувалися до цієї течії ...» (Із «Автобіографії» Анни Ахматової). Як альтернатива символізму виникає нова модерністська течія – акмеїзм. Назва цієї літературної течії походить

від грецького слова, що означає «розквіт», «вищий ступінь чогось».

Привчаючи учнів уважно ставитися до стильових особливостей творів, вчитель виховає у них філологічні почуття, необхідні для компетентного і радісного спілкування з книгою.

Конспект уроку світової літератури в 9 класі із застосуванням стилістичного аналізу художнього твору

Тема: Дон Кіхот – головний герой роману М. Сервантеса. Мандри героя в пошуках справедливості.

Мета: розширити знання тексту роману, навчити учнів аналізувати, порівнювати і робити висновки, узагальнювати відомості про характер літературних героїв, літературний напрям; розвивати творчі здібності учнів; виховувати уважного, вдумливого читача.

Обладнання: виставка книг М. Сервантеса, ілюстрації до твору, зображення щита.

Тип уроку: комбінований

Хід уроку

Вступне слово вчителя. Сьогодні ми продовжуємо вивчення роману великого іспанського письменника М. Сервантеса «Дон Кіхот», з'ясуємо, яка роль цього твору в історії світової культури.

Перед нами на дошці предмет рицарського спорядження Дон Кіхота – щит. На ньому написаний девіз: «Після тьми надіюся на світло».

- Скажіть, як він пов'язаний з епохою Відродження?
(*Роман Мігеля де Сервантеса був написаний на початку XVII ст., в ньому втілені основні ідеї гуманістів епохи Відродження*).

Словникова робота

Пояснення значення слів «*гуманіст*» та «*гуманізм*».
Учні роблять відповідні записи в зошиті.

Гуманізм – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність; напрям у творчості митців епохи Відродження, що утверджував повагу до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей.

Гуманіст – носій і проповідник гуманізму.

Перевірка індивідуального домашнього завдання до уроку

Учитель. Послухаємо історичну довідку про епоху Відродження

Учень-історик. Середньовічному аскетизму і схоластиці гуманісти епохи Відродження протиставляли життєрадісне вільнолюбство і відкриття світу та людини. Відкриття світу означало не тільки розширення географічних горизонтів, але й відмову від давніх уявлень про Землю і Всесвіт завдяки дослідженням Миколи Коперніка та Джордано Бруно. У 1492 р. Колумб відкрив Америку, а в 1519-1522 рр. Магеллан вперше здійснив кругосвітню подорож, практично довівши, що Земля має форму кулі. Перед людиною відкрився широкий життєвий простір. Гуманісти стверджували величність творчого розуму, який став для них єдиним критерієм усіх справ і намірів людини.

З часом митці Відродження дедалі більше заглиблювались в реальне народне життя і драматизм людських стосунків, видозмінювали і вдосконалювали

усталені жанри, розробляли нові теми. Водночас виникає багато проблем щодо шляхів гармонійного поєднання суворої, буденної реальності з високими світлими ідеалами. Саме про це розмірковує Сервантес в своєму романі «Дон Кіхот», який вважають справжньою енциклопедією людського життя.

Учитель. На сьогоднішньому уроці ми розглянемо образ головного героя роману Сервантеса – Дон Кіхота. Старий гідальго вирушив в дорогу на пошуки істини й справедливості. Він бачить світ ідеальним, не таким, як є в дійсності. Вже сцена посвяти в рицарі господарем корчми дає уявлення про те, яким є світ, створений в уяві Дон Кіхота. Зараз ми знову звернемося до цього епізоду, побачимо його очима Дон Кіхота та господаря корчми.

Учень в ролі Дон Кіхота. «Я покликав люб'язного господаря корчми, котрий щедро мене нагодував. Далі впав перед ним на коліна і попросив висвятити мене в рицарі. Господар замку погодився. В цю ніч я ні на хвилику не заснув, а вранці сталось те, про що я мріяв. Господар, одягнений в нове вбрання, тримаючи в руках книгу в гарній палітурці, здійснив обряд посвяти в рицарі, доторкнувся мечем до моєї спини. Всі стояли кругом раді та веселі. Збулась моя мрія!

Учень в ролі господаря корчми. До мене на ночівлю приїхав якийсь дідок на шкапі. Я відразу ж зрозумів, що він не сповна розуму. Вигляд у нього був такий, що я подумав:

«З грошенятами в нього, певно, кепсько». Я наказав його нагодувати залишками вечері. Він довго дякував, притулюючи до серця худі, кістляві руки. Я ледь не засміявся йому в обличчя, та тут же стримався. Раптом він каже: «Висвятіть мене в рицарі». Я ледве

не впав зі сміху. Які, думаю, в наш час рицарі?! Мені набридли витівки гостя, тому я сперечатися з ним не став. Узяв книгу витрат сіна та ячменю, тріснув нею по потилиці гостя, пробурмотів щось, вдарив його ж власним мечем, здійснивши так званий обряд посвяти в рицарі. Ну, думаю, зараз він встане з колін та як схопить свій меч! А він устав, заплакав від радості і почав мені дякувати. Видно було з того, що бідолаха зовсім «збожеволів».

Учитель. Монологи, прослухані нами, характеризують героїв. Хто з них викликає симпатію? Чому? *(Дон Кіхот. Він бачить в людях тільки хороше)*

Дон Кіхот живе в світі власної уяви. Отже, ми можемо дати відповідь на питання: який світ в уяві Дон Кіхота.

Групування

переконаний, що на землі живуть рицарі

створив власний світ рицарства ← **Світ в уяві Дон Кіхота**

вважає себе рицарем, захисником людей

Учитель. Автор назвав Дон Кіхота Рицарем Сумного Образу. За кого переживає Дон Кіхот? *(За тих, кого несправедливо ображають, кому потрібен захист)*

Учитель. То якою ж зображена Іспанія на сторінках роману? *(По курних дорогах йдуть купці, монахи, бідняки, богомольці, ремісники, городяни та селяни. Каторжників ведуть на галери, дворяни роз'їжджають на конях, пастухи женуть отари овець. Ми потрапляємо на постійні двори, на*

виставу лялькового театру, на сільське весілля, у замок знатних вельмож, на вулиці і площі Барселони. З-під пера Сервантеса оживає Іспанія соціальних контрастів, бідна і багата, зайнята працею і та, що звикла тільки веселитись, сповнена благородних душевних поривів і та, що загрузла в дрібних корисливих розрахунках)

Учитель. Хоча Дон Кіхот створив свій світ, уявний, він живе в реальному світі.

Гронування

багато людей потребують захисту

рицарство дуже необхідне ← **Світ реальний** → мрії
людей про довіру, повагу

усі бажають, щоб їм приходили на допомогу

Учитель. Мандрі Дон Кіхота приводять його у вищий світ. Згадаймо, як відбулась ця зустріч.

(Инсценізація епізоду про те, що сталося між Дон Кіхотом і прекрасним мисливцем-жінкою)

Учитель. Значить, Дон Кіхот нарешті знайшов людей, які його розуміють? Так? *(Ні, виявилось, що герцог і герцогиня були лицемірами, оскільки під маскою люб'язної добродушної гостинності і захоплення рицарем ховалась насмішка над щирістю і наївністю Дон Кіхота)*

Учитель. Отже, на сторінках роману ми знаходимо ще один світ – світ аристократів, світ масок і обману.

естетичні принципи реалізму Відродження:

1. Реалістичний спосіб мислення.
2. Гуманістична позиція.
3. Утвердження особистісного начала.
4. Оптимізм.
5. Спрямованість до ідеального поєднується з утвердженням всього земного.
6. Гіперболізація.

Знайдіть перераховані риси в романі «Дон Кіхот».

Дослідницька робота в групах

Відповіді учнів.

1. Сервантес використовує прийом «приземлення» книжної лицарської романтики. На сторінках його твору лицарський роман лопає, як мильна бульбашка, зіштовхуючись з реальним життям. Ним ще захоплений Дон Кіхот, однак Сервантес робить все, щоб дискредитувати його в очах читачів.
2. Дон Кіхот людяний і благородний, він переконаний захисник свободи і справедливості, прихильник науки і поезії. Він – справжній гуманіст. Усі його вчинки спрямовані проти віджилого феодалізму. Двоякість образу Дон Кіхота полягає в тому, що передові ідеї він намагається захистити у колишній лицарській формі – в латах, з мечем і списом.
3. Лицар Сумного Образу має найкращі наміри. Він хоче бути захисником скривджених і пригноблених, намагається знищити в світі насильство і гніт і мріє утвердити справедливість. Завдяки благородності своїх цілей, силі і щирості переконань, вірності

справі, в ім'я якої він завжди готовий на будь-які жертви і подвиги, Дон Кіхот – особистість неординарна.

4. Дон Кіхот жив в Ламанчі серед одноманітної природи, серед людей, зайнятих дрібними справами, але усім своїм єством тягнувся до світу поезії, до світу яскравих барв і чудових подвигів. Можна сказати, що в його божевіллі була поетична основа, та й саме божевілля було свого роду викликом світові, який був позбавлений яскравості й натхнення.
5. Сервантес розрізняє правду реальності і правду мрії, реальний та ідеальний плани дійсності й оголошує завданням мистецтва не тільки показ існуючого, але й поетизацію, возвеличення з допомогою ідеалу краси. Справжній ідеал краси дорівнює ідеалу любові, добра і «вічної істини».
6. Сервантес постійно зіштовхує читача з рисами і ситуаціями лицарського роману, тільки «вийнятими» з чарівного романтичного середовища і перенесеними в повсякденне життя Іспанії початку XVII ст. Лицарський роман ніби вивертається назовні і втрачає свою романтичну «переконаність». І те, що було в лицарському романі розкішним і захоплюючим, стає вбогим і смішним.

Підсумок уроку

Учитель. Як ви оцінюєте свою роботу на уроці?

(Відповіді учнів)

Оцінювання учнів

Домашнє завдання.

Написати твір-мініатюру «І живуть на землі донкіхоти...» (з власного досвіду)

Філологічний аналіз художнього твору

Творчість письменника, його авторська особистість, його герої, теми, ідеї і образи втілені в його мові і лише в ній і через неї можуть бути осягнутими.
Виноградов В.В

Філологічний аналіз – це той аналіз, який вимагає від учителя особливих умінь розуміти авторську мову художнього твору.

Художній твір – це завжди адресоване повідомлення, форма комунікації «автор – читач», своєрідне закодоване послання письменника своєму потенційному читачеві. Філологічний аналіз має чи не найбільше можливостей для декодування художніх текстів.

Філологічний аналіз художнього твору – це один із шляхів аналізу, який передбачає вихід на авторську концепцію через *словесну тканину* твору, яка розглядається ніби під лінгвістичним мікроскопом і часто пояснюється (інтерпретується) в культурно-історичному або біографічному контексті.

Наприклад, без застосування філологічного аналізу прочитання сучасними читачами історичного роману В. Скотта «Айвенго» може бути лише поверхневим. Автор, який залишив безліч деталей-натяків на сторінках свого відомого твору, у такому випадку залишиться незрозумілим і неосягнутим.

Чого варта лише ось ця деталь. Молодий невідомий прочанин (у якому уважні читачі вже починають впізнавати самого Айвенго) пропонує запорукою майбутнього лицарського поєдинку

Айвенго та Бріана де Буагільбера частинку святого хреста з монастиря гори Кармельської. А храмівник Буагільбер залишає запорукою золотий ланцюг. Що розповідають ці два предмети про своїх власників? Щоб дати відповідь на це запитання, потрібно ознайомитися з наступною історичною довідкою.

Починаючи з кінця XI століття французькі, німецькі та англійські лицарі, очолювані феодалами, розпочали Хрестові походи на Схід. Офіційною метою цих походів було «визволення гробу Господнього з рук невірних» - мусульман.

Справжньою метою феодалів було прагнення поживитися в багатьох містах Сходу, розбагатіти на грабежі і створити там нові земельні володіння. Проте значна частина лицарства щиро вірила в необхідність звільнення християнських святинь, і саме це було для них головною метою у поході.

Отже, стає очевидним: Айвенго вирушив у Хрестовий похід із шляхетною метою; Буагільбер – заради наживи. Так використання філологічного аналізу дозволяє відразу намітити своєрідні вектори пообразного аналізу Айвенго та Бріана де Буагільбера.

Інформація художнього тексту

Об'єктом ретельного розгляду та інтерпретації при філологічному аналізі є та інформація, яку несе художній текст. Інформацію будь-якого художнього тексту можна умовно поділити на три види:

1. Змістовно-фактуальна інформація – окремі факти, описані у творі, або їхня сукупність (час, місце дії, пейзаж, портрет, події).

2. Змістовно-підтекстова інформація – прихований зміст будь-якого тексту.

3. Змістовно-концептуальна інформація – вираження творчої концепції письменника(ідеї твору).

Орієнтовні схеми комплексного філологічного аналізу прозового твору

Предметом філологічного аналізу можуть бути і фрагменти тексту, і один із аспектів художнього цілого (жанр, архітектоніка тексту, художній час, простір, ключові та домінуючі текстові одиниці тощо). Можливий і комплексний філологічний аналіз. Науковці рекомендують проводити його відповідно до наступних етапів.

1. Визначення жанру твору.
2. Характеристика архітектоніки тексту і виокремлення в його структурі наскрізних повторів.
3. Розгляд структури оповіді.
4. Аналіз просторово-часової організації твору.
5. Розгляд системи образів тексту.
6. Виявлення елементів інтертексту, які визначають зв'язок твору з іншими творами світової літератури.
7. Узагальнююча характеристика ідейно-естетичного змісту тексту.

Існує й інший підхід до філологічного аналізу художнього перекладного тексту на уроках світової літератури.

1. Перше прочитання та визначення авторського задуму на емоційно-сугестивному рівні.
2. Визначення ключових та домінуючих текстових одиниць.
3. Компонентний аналіз семантики ключових та домінуючих текстових одиниць у зв'язку з усіма видами текстової інформації (з'ясування смислового “прирошення”).

4. Співвіднесення ключових та домінуючих текстових одиниць з іншими компонентами художнього твору (системою образів, сюжетом, композицією, поетикою, темою та ідеєю);

5. З'ясування авторської концепції на інтелектуально-аналітичному рівні.

Обираючи будь-яку із схем аналізу, вчитель має розуміти, що це лише певний орієнтир розгляду твору, а не догма. Ефективність аналізу визначається тією мірою, якою він сприяє глибшому проникненню в суть конкретного твору.

Жанр та жанрова форма літературного твору

Розгляд категорії жанра – відправна точка філологічного аналізу літературного твору. З жанром твору, який визначається автором і обумовлює типізовані принципи побудови тексту, перш за все, пов'язані очікування читача.

Так, наприклад, знайомство з твором Гете «Вільшаний король» розпочинаємо із з'ясування жанру твору. Балада – це жанр ліро-епічної поезії фантастичного, історико-героїчного або соціально-побутового характеру з драматичним сюжетом. У баладі розповідається про якусь подію, переважно виняткового, незвичайного характеру, за участю певних персонажів, часто фантастичних; автор виступає лише як оповідач і про свої власні почуття не говорить.

Виходячи із визначення жанру балади, юні читачі під час першого прочитання «Вільшаного короля» або інших балад, вивчення яких передбачене шкільною програмою, налаштовуються на сприйняття

уже передбачуваного тексту.

Отже, жанровий «канон» визначає очікування читача, відступ від нього – знак перетворення вихідної форми, яке активізує сприйняття твору.

Композиція

Художній текст уявляє собою комунікативну, структурну та семантичну єдність, що виявляється в його композиції. Композиція – це побудова твору, яка визначає його цілісність, завершеність та єдність. Композиція художнього тексту – це взаємне співвіднесення та розташування одиниць зображуваного та художньо-мовленнєвих засобів. Об'єктами філологічного аналізу можуть бути такі аспекти композиції: архітектоніка тексту, система образів персонажів твору, зміна кутів зору в структурі тексту, система деталей, співвіднесення один з одним та рештою компонентів тексту його позасюжетних елементів (ліричних відступів, вставних розповідей тощо).

Архітектоніка тексту

Найчастіше об'єктом філологічного аналізу є архітектоніка тексту, тобто його зовнішня композиція – поділ тексту на частини (розділи, підрозділи, абзаци, строфи тощо) та виокремлення в структурі твору наскрізних повторів.

Композиція художніх деталей

Важливим для інтерпретації твору є і розгляд композиції художніх деталей у тексті. Автор вибудовує та розміщує систему деталей таким чином, щоб підштовхнути читачів до певної думки і враження.

М.Булгаков. «Майстер і Маргарита». Під час першої зустрічі з москвичами на Патріарших прудах Воланд несподівано дізнається про вражаючу ознаку столичного життя – атеїзм. «Важное сведение, по-видимому, действительно произвело на путешественника сильное впечатление, потому что он испуганно обвел глазами дома, как бы опасаясь в каждом окне увидеть по атеисту». Читачі мають «упіймати» цей зляканий і здивований погляд героя. А, дійсно, які вони – атеїсти, які проживають у цих будинках? І ось письменник (чи то зі своєї волі, чи з волі нечистої сили) веде нас разом із Бездомним в одну із квартир, за вікном якої Воланд намагався розгледіти атеїста. «Иван Николаевич смутился, но ненадолго, потому что вдруг сообразил, что профессор непременно должен оказаться в доме № 13 и обязательно в квартире 47».

Структура оповіді

Як правило, художній текст реалізується в формі ліричного монологу, діалогу, розповіді, яка передбачає наявність певного суб'єкта мовлення (автора, оповідача, героя) і відображення сфери його свідомості. Тому філологічний аналіз потребує обов'язкового звернення до таких композиційно-мовленневих структур, як авторська мова та мова персонажів.

Наприклад, аналізуючи повість Бальзака «Гобсек», варто зосередити увагу школярів на тому, що письменник робить структуру твору багатоголосою. Спочатку звучить голос автора, від імені якого ведеться оповідь, а потім – голоси оповідачів – Дервіля і Гобсека.

Способи вираження авторської позиції в художньому тексті

Гюстав Флобер, коментуючи власний письменницький стиль, порівнював письменника із Богом, бо письменник також повинен бути в тексті водночас «і скрізь, і ніде». Відстороненість була своєрідним стрижнем індивідуального стилю Флобера. Як правило, абсолютна більшість письменників досить стримано висловлюють своє авторське ставлення до героїв і подій, які зображують у творах; не дають їм прямих оцінок.

І все ж авторська модальність виявляється на різних рівнях художнього тексту: і в архітектоніці тексту, і в структурі оповіді, і в своєрідності просторово-часової організації, і у власних іменах героїв, назві твору, ремарках, ключових та домінуючих текстових одиницях тощо.

Заголовок художнього тексту

Одним із найголовніших компонентів тексту є його заголовок. Знаходячись поза основною частиною тексту, він займає абсолютно сильну позицію в ньому.

Це перший знак твору, з якого починається знайомство та інтерпретація художнього тексту. Заголовок активізує сприйняття читача та спрямовує його увагу на те, про що йтиметься у творі. Заголовок художнього твору реалізує різні наміри письменників.

По-перше, заголовок співвідносить сам текст з його художнім світом: головними героями, часом дії, основними просторовими координатами («Тарас Бульба» М.Гоголя, «Собака Баскервілів» А. Конан Дойля, «Фауст» Гете та ін.)

По-друге, заголовок виражає авторське бачення подій та ситуацій, які зображуються у творі («Герой

нашого времени» М.Лермонтова, «Любов до життя» Джека Лондона, «Міщанин-шляхтич» Мольєра, «Життя – це сон» П.Кальдерона та ін). У цьому випадку заголовок є першою інтерпретацією твору, причому інтерпретацією, яку пропонує сам автор.

Між заголовком і текстом існують особливі взаємозв'язки: відкриваючи твір, заголовок потребує обов'язкового повернення до нього після прочитання всього тексту, оскільки основний сенс назви твору завжди виводиться із співставлення із прочитаним повністю твором.

Ключові слова художнього тексту

В художньому тексті обов'язково існують певні мовленнєві знаки, які є ключовими для визначення смислових глибин твору. В науковій літературі найчастіше ці знаки називають «ключовими словами». Проте термін досить умовний: ключовими знаками в тексті можуть виступати не лише слова, але й словосполучення і навіть речення.

Ключові слова (авторські орієнтири) мають ряд суттєвих ознак, які дозволяють читачам «побачити» їх на фоні інших лексичних одиниць.

- 1) Висока ступінь повторюваності даних слів у творі.
- 2) Здатність ключових слів згортати (концентрувати) інформацію цілого тексту.
- 3) Співвіднесеність змістових рівнів тексту – фактуального, підтекстового та концептуального.

Ключові слова здатні «помічати», в першу чергу, ті читачі, хто має добре розвинені філологічні почуття та літературно-аналітичні навички.

Джек Лондон «Любов до життя»

Безіменний герой Джека Лондона, який ціною неймовірних зусиль долає снігову пустелю, для багатьох поколінь читачів став символом незламності, мужності, безмежної жаги до життя. Автор розміщує у художній тканині твору ключові слова, які допомагають читачеві краще зрозуміти, в чому сила героя. Одне із них – «рушниця». Цей авторський орієнтир з'являється вже на початку твору, коли герої ще разом долають снігову пустелю: «Кожен ніс рушницю».

Білл залишив героя, який підвернув ногу, серед крижаного потоку. Усвідомивши трагічність ситуації, в яку потрапив, герой «затремтів, як у лихоманці. Рушниця випала з рук у воду. Зачувши плескіт, він отямився, переборов страх, опанував себе, намацав на дні рушницю й витяг її з води...» Герой беріг рушницю майже до кінця своєї драматичної подорожі. «Він уже почав рвати останнє укриття, щоб замотувати ноги. Але рушницю не кинув, бо в сховищі на Дізі лежали набої». Ось чому герой ніс свою рушницю, викинувши золото, позбувшись решти речей. Він вірив, що дійде до річки Діз, де під перевернутим каное сховані набої. Отже, віра і надія на порятунок роблять героя непереможним. А ось Білл, очевидно, позбувся рушницю відразу. У всякому випадку біля його кісток крім торбинки із золотом не було нічого.

Чому «рушниця» є безперечним авторським орієнтиром? По-перше, слово більше десяти разів згадується у тексті. По-друге, в ньому сконцентрована досить об'ємна інформація. Замість того, щоб пояснювати, як герой не втрачає мужності й надії, автор акцентує увагу читачів на ключовому слові

«рушниця», яке допомагає уникнути багатослів'я. Портрете, цей мовленнєвий знак поєднує в собі фактуальну (герой несе рушницю), підтекстову (не втрачає надії на порятунок) та концептуальну (сила людини в її вірі) інформації.

Філологічний аналіз - один із шляхів осягнення художнього твору, до якого може лежати, а може й не лежати душа вчителя-словесника. Не кожен відчуває захоплення від розгляду «під мікроскопом» словесної тканини художнього тексту; не кожен переживає радісне відчуття порозуміння з письменником через осмислення його авторських орієнтирів у творі.

Але той учитель, який володіє цим аналізом і регулярно застосовує, має багато шансів виховати своїх учнів щирими прихильниками художнього слова.

Конспект уроку світової літератури в 10 класі із застосуванням філологічного аналізу художнього твору

Тема: А. Чехов «Дама з собачкою». Змалювання психологічно складних прагнень героїв до духовного самовиявлення

Мета: визначити особливості художнього світу оповідання; висвітлити зображення історії кохання в оповіданні як підтекст сюжету про оновлення життя людини, про очищення її душі та почуттів, розуміння життєвих цінностей, краси і правди; вчити аналізувати художній твір; розвивати навички «повільного» читання, «детального» бачення тексту; виховувати почуття поваги до жінки

Хід уроку

I. Оголошення теми, мети уроку, їх мотивація

- Сьогодні ми пройдемо стежками людських доль, прослідкуємо духовне відродження героїв під впливом кохання на прикладі твору А. Чехова «Дама з собачкою». Також спробуємо проникнути у психологію та мотиви вчинків, розглядаючи їх крізь призму художнього тексту

II. Визначення первинного сприйняття тексту та емоційного настрою учнів

- Яке враження справив на вас твір?
- Визначте його жанр. Чи є підстави зробити висновок, що «Дама з собачкою» — оповідання? Пригадайте, що це за жанр.

• Словникова робота.

Оповідання – невеликий прозовий твір, в якому змальовується одна подія з життя головного героя.

• Складання таблиці, яка переконує, що даний твір — оповідання

Ознаки жанру	«Дама з собачкою»
1. Невелика кількість дійових осіб. 2. Нетривалий час дії. 3. Невеликий обсяг. 4. Прозова форма. 5. Одна подія із життя головного героя.	Дмитро Дмитрович Гуров, Анна Сергіївна фон Дидерих Декілька сторінок Історія розвитку їхніх стосунків, історія їхнього

III. Робота з текстом. Аналіз оповідання «Дама з собачкою»

- Яка життєва історія зображена в оповіданні? *(Зовні сюжет оповідання простий: Дмитро Дмитрович Гуров та Анна Сергіївна фон Дидерих приїждять до Ялти на відпочинок. Саме тут, у Ялті, відбувається їхнє знайомство. Ми спостерігаємо історію розвитку їхніх стосунків, курортний роман, який пізніше переростає у справжнє кохання)*
- Яка композиція твору? У чому її особливість? *(Твір складається з чотирьох розділів. Події перших двох розділів відбуваються на півдні, події другого і четвертого – на півночі. Час поділений на «до» і «після»: до зустрічі у Ялті і після цієї зустрічі).*
- Який художній прийом використовує автор в оповіданні? *(Антитеза)*
- Наведіть приклади антитези з тексту.
 - По-літньому тепла та сонячна осінь (Ялта) - зима (Москва, місто С);
 - зовнішнє життя - внутрішнє (таємне);
 - минуле – сьогодення;
 - тимчасове захоплення – справжнє кохання;
 - буденність – внутрішнє піднесення, викликане почуттям.

- Що відомо про головного героя оповідання Дмитра Дмитровича Гурова? (Йому не було 40 років, він одружений, має трьох дітей (дочка 12 років і два сини-гімназисти); живе в Москві, за освітою – філолог, але служить у банку; готувався співати в опері (його душа прагнула прекрасного), але кинув музику, має в Москві два будинки (матеріальне взяло гору над духовним), відвідує ресторани, клуби, звані обіди, ювілеї. Він веде спосіб життя обивателя, заможної людини. І певною мірою йому це подобається, він навіть отримує задоволення від такого життя.)

- Чи щасливий Гуров у шлюбі? (Ні. Він думав про свою дружину «недалеку, обмежену, грубу. Боявся її і не любив бувати вдома». Можливо, тому він рано почав зраджувати і робив це часто.)

- Яким було ставлення Гурова до жінок? (Зверхнім.) Чому? (Через нещасливий шлюб; він завжди погано говорив про жінок, називав їх: «Нижча раса!» через їхню доступність.)

- Але без «нижчої раси» він не міг прожити і двох днів. Чому? (Розумів свою слабкість і недосконалість.)

- Коли вперше ми зустрічаємо Гурова в оповіданні? (На першій сторінці, з перших слів оповідання, в Ялті, куди він приїхав відпочивати. Слід звернути увагу: один, без родини)

- Як довго Гуров знаходився у Ялті і як почувався? (Йому нудно. «Я вже дотягую тут два тижні». Про приємний або змістовний відпочинок не кажуть «дотягую».)

- Яка атмосфера панує в Ялті? (Зовні Ялта – курорт, відпочинок, свято – не буденність, де робота, сім'я, обов'язки, звички, певне коло знайомих – все

*розмірено; нові обличчя, враження. Та очікування
свята обертається нудьгою, такою ж, як і вдома.)*

- Які «традиції» на на курорті? (Гуров чув про
легкість зв'язків і перемог. Він не вірить у ці історії.)

- Чому поширюються такі розмови? (Бажання втек-
ти, захватися від одноманітності, вульгарності,
нудьги, життєвих розчарувань, фальшивих думок,
слів, вчинків, бажання забутися хоча на певний
час. Скрізь нудьга. І від неї «нікуди дітися» - це в
підтексті).

- Коли вперше в оповіданні з'явилася Анна? Як
говорить автор про її появу в Ялті? (На початку
історії автор називає Анну «новим обличчям»,
«дамою з собачкою» - досить загальними назвами, які
підкреслюють буденність події; її поява викликає
інтерес як щось нове, що може на певний час
розвіяти нудьгу. Гуров і сам думки не має, що це
«нове обличчя» змінить його життя і його самого.)

- Як автор зобразив Анну? («Молода дама, невисока
на зріст блондинка, в береті; за нею біг білий шпіц».
«Лі вираз, хода, вбрання, зачіска говорили йому, що
вона з порядного товариства, заміжня, у Ялті
вперше». Загальне враження, нічого конкретного,
жодних особливих, незвичайних «прикмет» - нічого,
що могло б вразити. Життя було настільки
одноманітним, сірим, що відпочиваючи, зокрема
Гуров, вже нічого не чекали від нього.)

- Які слова вживає автор, зображуючи Анну на
початку, до знайомства з Гуровим і як це характеризує
Анну? (Зображуючи Анну, автор неодноразово
вживає слово «сама»; цим підкреслює не тільки
зовнішній бік (вона відпочиває без чоловіка), а й її
внутрішнє життя – її самотність.)

- Як вона почувається у Ялті? (У Ялті вона п'ять днів:

«Час минає так швидко, а проте тут така нудьга».)

- Що відомо про життя Анни? *(Вона виросла в Петербурзі, вийшла заміж у 20 років, живе там уже два роки в м. С.; вона не може пояснити, де служить її чоловік (він їй не цікавий, уже!); вона не кохала його, коли виходила заміж. Вона, як і Гуров, нещаслива у шлюбі, усвідомлює, що то була жорстока помилка, вона відчуває всім єством фальшивість і штучність стосунків, почуттів, життя і страждає від цього).*

- Знайдіть перший діалог між Гуровим і Анною Сергіївною. Чому Чехов вводить деталь «...і почервоніла»? *(Анна Сергіївна «опровінціалилась», вона небула схожа на жінок із столиці. «Скільки ще неспіливості, ніяковості було в сміхові, в розмові з незнайомим...»)*

- Чому Анна Сергіївна погодилась на зв'язок з Гуровим? Що шукає героїня в житті? *(Чоловік - лакей, «цікавість мене пекла, адже є...інше життя. Хотілося пожити...»)*

- Яка думка виникла у Гурова, коли він побачив даму з собачкою? *(«Спливла думка про швидкий, короткочасний зв'язок, роман з невідомою жінкою. Це бажання розвіяти нудьгу).*

- Як в оповіданні стан природи, повітря Ялти перегукується зі станом людини? Яке ключове слово повторює автор кілька разів? *(Автор неодноразово вживає слово **душно**: «У кімнатах було душно, а на вулицях вихором носилася курява. Весь день хотілося пити. Нікуди було дітися». «У неї в номері було душно». «Говорили про те, як душно після спекотного дня». У повітрі – спека і пил, в житті людей – безтурботність, млявість, повільність – все застигло в напівсвідомості від сонця і спеки, хоч осінь*

– це буяння природи, довершеність, досяг-лість: насиченість фарбами, кольорами, пахощами, ароматами, яскравістю. Спека в повітрі – душно від спеки і від задушливої атмосфери штучного життя тут, на курорті, і не тільки тут: фальшивість почуттів, стосунків – від них душно»)

- Чи кохав Гуров коли-небудь? (Ні. Почуття до жінок вважав «милою легкою пригодою». У Гурова був певний досвід спілкування з жінками. Він втомився від життя, від несправжніх почуттів, але відмовитися від нових вражень не міг та й не бажав. Однак після знайомства і прогулянки з Анною, розмови з нею він, згадуючи її, думав: « ... Згадав він її тонку, слабку шию, гарні сірі очі». «Щось у ній є жалюгідне все-таки». Він бачив її слабкість, беззахисність – і це викликало почуття жалю. Жаліє – це вже крок до кохання і бажання захистити.)

- У творі автор неодноразово вводить опис моря. Які думки і почуття викликає воно у Гурова? («Сидячи поруч з молодю жінкою, яка на світанку здавалася такою гарною, заспокоєний і зачарований виглядом цієї казкової обстановки – моря, гір, хмар, широкого неба – Гуров думав про те, як, по суті, коли вдуматися, все прекрасне на цьому світі, все, крім того, що ми самі робимо і мислимо, коли забуваємо про вищі сили буття, про свою людську гідність»).

- В оповіданні є ще один опис моря: «Вони гуляли та говорили про те, як дивно освітлене море; вода була бузкового кольору, такого м'якого й теплого, і по ній від місяця йшла золота смуга». І знову таким вони побачили море удвох. Чому?

(Це зароджується їхнє почуття, яке зробить життя «золотою смугою», а серце і душу зігріє «теплом»).

- Як вела себе Анна після перших стосунків з Гуровим? *(«У неї опали, зав'яли риси і по боках обличчя сумно висіло довге волосся, вона замислилась у сумній позі, наче грішниця на старовинній картині». Нове порівняння - «грішниця». І далі: «Анна Сергіївна була ніжна, від неї віяло чистотою, порядністю, наївністю». Яке поєднання: чиста, порядна, зворушлива грішниця)*

- У чому її гріх і чому він чистий? *(Любов, яка змінила її, зробила живою, кращою, очистила її душу і світ навколо неї. Вона страждає, але відмовитися від кохання не в силах)*

- Що вразило Гурова в Анні Сергіївні? *(«До того, що трапилося, поставилася якось особливо, дуже серйозно, наче до свого падіння». «Вона жаліється, що погано спить і що в неї тривожно б'ється серце, задавала ті самі запитання, хвилюючись то з ревності, то зі страху, що він не досить її поважає»).*

- Як відреагував Гуров на каяття героїні? Чому? *(«Гурову було вже нудно слухати... драгував наївний тон... каяття недоречно... що вона жартує або грає роль». Гуров шукав в Анні Сергіївні одну з жінок, котрих знав раніше).*

- Навіщо в момент каяття Анни Сергіївни Чехов увів деталь – «одинокую свічку», яка горіла на столі, ледве освітлювала її обличчя?» *(Це образ самої героїні. Вона одинока, її почуття не знайшло відклику в героя).*

- Що протиставляє автор образу садинокі свічки?
(«На столі в номері був кавун. Гуров відрізає собі скибку і став їсти повільно...»)

садинокі свічка

образ одухотворений,
возвеличений, чуттєвий

кавун

образ приземлений

- Знайдіть епізод прощання Гурова і Анни Сергіївни. Чим прощання було для героя, що переживала героїня? («Вона не плакала, але була сумна, наче хвора, і обличчя її тремтіло» - кохання до Гурова. Він називав те, що сталося, «солодким забуттям, безумством», «ще однією пригодою або подією», але не коханням. Йому сумно. Але вперше в житті він відчував легке розкаяння: вона весь час називала його «добрим, незвичайним, піднесеним», можливо, вона його таким бачила. Та він знав, що це не так: він старіший за неї вдвічі, він егоїст, «він мимоволі обманював її». Але він і вона були щасливі.)

- Можливо, це була спроба щось змінити у житті? Тоді чому: «Час і мені на північ»? (Вона вже поїхала, її немає тут.)

- Яке життя вів Гуров після приїзду додому? (Він поринув у московське звичне життя).

- Які почуття став відчувати герой до Анни Сергіївни вдома? («Анна Сергіївна не снилася йому, а йшла за ним всюди, як тень, і стежила за ним. Він бачив її як живу, і вона здавалася кращою, молодшою, ніжнішою, ніж була; і сам він здавався собі кращим,

ніж був тоді, у Ялті» (він розумів: зустріч змінила його). «Вона вечорами дивилась на нього з книжкової шафи, з каміна, з кутка, він чув її подих, ласкавий шелест її одягу». Це перший етап зближення героя з героїнею).

- У що переростає курортний роман Гурова?
Як можна назвати стан, у якому перебував герой?
(*Це стан закоханості, коли вже немає сили стримувати в собі почуття, хочеться розповісти, поділитися враженням від почуття, яке переповнює, просто вголос промовити ім'я і наче доторкнутися до коханої.*)

- Знайдіть епізод розмови Гурова з чиновником.
Як Гуров відреагував на його відповідь, на те, що він відкрив таємницю і довірив свої почуття? (*«Якби ви знали, з якою чарівною жінкою я познайомився в Ялті!»* Відповідь: *«А тоді ви мали рацію: осетрина з душком!»* «Ці слова раптом обурили Гурова, здалися йому принизливими, нечистими»).

- Яку ситуацію і з якою метою повторює Чехов?
(*Чехов ставить героя в ситуацію героїні: він одухотворений, чуттєвий і самотній в своєму коханні.*)

- Чим було для Гурова життя в Москві, в товаристві, де «шалена гра в карти, обжерливість, пияцтво, повсякчасні розмови все про одне...» Порівняйте це відчуття Гурова з почуттями Анни Сергіївни на початку оповідання. (*Для Гурова життя – «наче сидиш у божевільні або в арештантських ротах». Для Анни Сергіївни – «хотілось пожити». І Гуров, і Анна Сергіївна – в'язні своїх нелюблячих сімей, суспільства з його законами і мораллю.*)

- Чи несподіваним було рішення поїхати в С? (*Діти йому набридли, банк набрид, не хотілося нікуди йти,*

ні про що говорити», а в підтексті: «Нікуди дітись!» Він кохав і прагнув хоча б побачити. «Чого? Він і сам не знав. Йому хотілося поговорити з Анною Сергіївною, влаштувати з нею побачення».)

- Коротко і виразно Чехов малює картину. Гуров прийшов під вікна дому Анни Сергіївни: «Якраз проти будинку тягнувся паркан, сірий, довгий, з цвяхами». І тут же словами Гурова автор розкриває суть цього опису: «Від такого паркану втечеш!» Що підкреслює автор цією деталлю? (*Сірість і нудьга провінційного життя; перешкоди на шляху до щастя героїв. Сірий тин стає символом, який віддаляє героїню від Гурова. Виразний портрет чоловіка Анни Сергіївни: «Разом з Анною Сергіївною увійшов і сів поряд молодий чоловік з невеликими бакенбардами, дуже високий, сутулий; він при кожному кроці похитував головою і, здавалося, весь час кланявся. Мабуть, то був чоловік, якого вона тоді в Ялті, в пориві гіркого почуття, назвала лакеєм. І справді, в його довгій постаті, в бакенбардах, у невеликій лисині було щось лакейське – скромне, усміхався він солодко, і в петлиці в нього блищав якийсь учений значок, наче лакейський номер». А в підтексті: від такого втечеш.*)

- Які деталі, використані автором, допомагають підкреслити хворобливість стану Гурова, коли він приїхав в С? (*Сірий колір «... підлога готелю обтягнута сірим солдатським сукном», «він сидів на ліжечку, накритому дешевою сірою, наче лікарняною ковдрою». Розпач, відчай і кохання.*)

- Чому місто називається С, а не N, наприклад?

- Як поведився Гуров у театрі і чому пішов туди?

(*Гуров вирішив, що Анна буває на прем'єрах у театрі. «Гуров жадібно шукав її очима».*)

- Якою він побачив Анну Сергіївну в театрі? Що Гуров усвідомив у ту мить? ? (*Він усвідомив, що кохає (не захоплений, не жаліє, не закоханий, а кохає). «І в цю хвилину він раптом згадав, як тоді увечері на станції, провівши Анну Сергіївну, говорив собі, що все скінчилося, і вони вже ніколи не побачаться. Але як ще далеко було до кінця!»*)

- З цього часу вони зустрічалися раз у два-три місяці. Як кохання змінило Гурова? (*Кохання давало надію на майбутнє, зміцнювало, оновлювало, наповнювало змістом життя, хоча і приносило страждання від розлуки, необхідності приховувати почуття.*)

- Чому в очах Анни страх? (*Страх за свій вчинок, почуття, які вона називає гріхом; страх від думки, що вона може втратити його, страх від того, що він відчуває, страх від страждання: «я так страждаю, ... я весь час думала тільки про Вас. І мені хотілося забути, але навіщо, навіщо ви приїхали? Я ніколи не була щаслива, я тепер нещасна і ніколи, ніколи не буду щаслива, ніколи! Не примушуйте ж мене страждати ще більше!» Бог виправдовує тих, кого любить. Через страждання Анна йшла до любові, без якої життя втрачає сенс.*)

- Давайте прослідкуємо розвиток стосунків Гурова і Анни Сергіївни.

- Як змінило кохання героя і героїню? (*Зустрічі раз у два-три місяці стали головним у житті Анни: «Анна Сергіївна прив'язувалася до нього все дужче, палко кохала його, і було б неможливо сказати їй, що все це повинне ж мати колись кінець; та вона б і не повірила цьому. «Для нього було очевидно, що це їхнє кохання скінчиться ще не скоро, невідомо коли.»*)

- Визначте конфлікт твору. (*Анна Сергіївна й Гуров, покохавши один одного, вступають у конфлікт із суспільством, яке примушує їх приховувати свою любов, вони відчують гнітючість світу вульгарності та фальшивості. Цей світ пригнічує людину, придушує її прагнення до чесного прекрасного життя.*)

- Визначте тему оповідання. (*Духовне відродження людини під впливом любові. І Гуров, і Анна Сергіївна силою цього великого почуття змінилися.*)

- Повернімося до композиції твору. У чому, на вашу думку, її особливість? (*Як часто буває у Чехова, у «Дамі з собачкою» немає сюжетної розв'язки. Герої розірвали духовний зв'язок з минулим, вони не змирилися із силами ворожого світу, а, навпаки, вступили в боротьбу з ним. Долі героїв складні: їм не судилося бути разом. Але фінал не залишає гнітючого враження. Печаль, розлита в ньому, світла. І хоча «обом було ясно, що до кінця ще далеко-далеко, і найскладніше тільки починається», все ж вони вірять, що почнеться «нове прекрасне життя». Вражає спрямованість у майбутнє, впевненість героїв, що найцікавіше і найважливіше – попереду.*)

IV. Підсумок уроку. Оцінювання

V. Домашнє завдання

1. Розкрийте сенс назви оповідання «Дама з собачкою».
2. На прикладі образів Гурова та Анни Сергіївни з'ясуйте, як в оповіданні розкрита проблема свободи особистості. Висловіть власне ставлення до героїв. За бажанням: Зробіть ілюстрацію до обкладинки книги «Дама з собачкою». Прокоментуйте її.

Компаративний аналіз художнього твору

Все пізнається у порівнянні.

Крилатий вислів

Компаративістика (лат. compare –порівнюю, фр. la littérature comparée – літературна компаративістика, порівняння) – порівняльне вивчення фольклору, національних літератур, процесів їх взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів на основі порівняльно-історичного підходу (методу).

Компаративний аналіз художнього твору – це такий аналіз, коли порівнюються твори (як правило, різних національних літератур) за певними спільними аспектами: чи то тематикою, чи то образами, чи то засобами художньої виразності, чи то мотивами тощо.

Значення та можливості компаративного аналізу

Використання порівняльного аналізу художніх творів допомагає реалізувати завдання сучасної літературної освіти: підвищити загальнокультурний рівень розвитку учнів, сформувані в них стійкі уявлення про різноманітність світу, гуманістичний світогляд; виховати толерантне ставлення до людей інших національностей, віросповідань.

Компаративний аналіз творів зарубіжних та українських письменників дає змогу школярам усвідомити цілісність світового літературного процесу і своєрідність нашої культури в ньому, краще засвоїти здобутки світової та української літератур.

Робота з перекладами на уроках світової літератури збагачує культурний рівень учнів, учить їх уважно ставитися до художнього слова, розуміти

його, допомагає усвідомлювати специфіку художнього перекладу як наслідку творчої діяльності перекладача, а головне – сприяє формуванню образу оригіналу.

Використання компаративного аналізу сприяє розвитку в учнів навичок мислення високого рівня (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, оцінювання), інтегративного та критичного мислення.

Оптимальний добір методів, прийомів, видів та форм роботи під час компаративного аналізу сприяють розвитку розумової діяльності школярів та забезпечують емоційне сприйняття ними художнього твору.

Використання компаративного аналізу на інтегрованому уроці дозволяє оптимізувати навчальний процес.

Найчастіше для компаративного аналізу обираються наступні твори світової та української літератур.

Світова література	Українська література
Вергілій «Енеїда»	І. Котляревський «Енеїда»
Байки Езопа, І. Крилова, Леонардо да Вінчі	Байки Л. Глібова
Рубаї Омара Хайяма	Твори Гр.Сковороди
Д. Дефо «Робінзон Крузо»; Ж. Верн «П'ятнадцятирічний капітан»; Марк Твен «Пригоди Тома Соєра»	Вс. Нестайко «Тореадори з Васюківки»; Я. Стельмах «Митькозавр із Юрківки, або Химера лісового озера»
Ж.-Б. Мольєр «Міщанин-шляхтич»	І. Карпенко-Карий «Мартин Боруля»; М. Куліш «Мина Мазайло»

А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц»	І.Б. Харчук «Планетник»; Гр. Тютюнник «Дивак»
Марк Твен «Пригоди Тома Сойєра»	В.Винниченко «Федько- халамидник»
Г. Маркес «Стариган з крилами»	І.Драч «Крила»
Джек Лондон «Жага до життя»	О. Довженко «Воля до життя»
В. Скотт «Айвенго»	М. Гоголь «Тарас Бульба»
В. Шекспір «Ромео і Джульєтта»	М. Коцюбинський «Тіні забутих предків»

Застосування компаративного аналізу

Як правило, компаративний аналіз

застосовується в наступних навчальних ситуаціях:

Під час аналізу певного твору на уроці української або світової літератури можливе звернення до якогось іншого твору (частіше його фрагментів), порівняння з яким дозволяє краще і глибше осягнути той твір, який вивчається. Як правило, така робота носить фрагментарний характер і проводиться у формі невеличкого компаративного дослідження. У такому випадку творові, обраному для порівняння, відводиться так би мовити допоміжна роль і в темі уроку він не зазначається.

1. На інтегрованому уроці (українська література + світова література) у процесі одночасного аналізу двох творів (можливо, біографій їхніх авторів). У цьому випадку відбувається рівноправний порівняльний аналіз двох творів,

назви яких виносяться в тему уроку.

2. У процесі аналізу оригіналу твору та його перекладу (частіше декількох, у тому числі українською та російською мовами). Зіставлення оригіналу та декількох перекладів сприяє кращому осмисленню твору, допомагає усвідомити особливості стилю письменника та творчої манери перекладача.
3. У процесі досліджень українських фольклорних, історичних, національних мотивів у творчості письменників світової літератури (наприклад, у творах М.Гоголя, Дж.Г.Байрона, А.Міцкевича, Анни Ахматової, М.Булгакова, Р.М.Рільке, О.Купріна, І.Буніна та ін.).
4. Під час спостережень за тим, як жанри, традиції, образи визначних творців світової літератури відгукнулись у творчості українських письменників (наприклад, у М.Коцюбинського, Лесі Українки, М.Рильського, Д.Павличка, Л.Костенко, І.Драча, В.Мисика, М.Зерова, М.Мушкетика та ін.)

Компаративний аналіз творів на інтегрованому уроці

Вибір творів для компаративного аналізу не повинен носити випадкового характеру. Твори мають добиратися за спільними аспектами, які і розглядаються на уроці в першу чергу.

Д.Наливайко зазначає, що порівняльне вивчення літератури слід розпочинати «з простого, з зіставлень творів, що належать до однієї художньої системи, до одного жанру й стилю, здійснюючи зіставлення на різних рівнях – теми, сюжету, композиції, жанрової структури, стилістики тощо, фіксуючи при цьому, що в них повторюється і якою мірою, що редукується, що трансформується і т. ін. Цим шляхом досягається не тільки виявлення типологічних спільностей літературних явищ, а й поглиблене проникнення в їхній художній світ, в їхню індивідуальну неповторність».

На сьогодні існує досить великий практичний досвід застосування компаративного аналізу художніх творів української та світової літератур, оскільки багато вчителів (особливо тих, хто викладає обидві літератури) активно використовують його на своїх уроках.

Аналіз оригіналу твору та його перекладу

Вершинні твори зарубіжної літератури для більшості читачів стають доступними завдяки художнім перекладам. Художній переклад – це відтворення, передача художнього тексту, який написаний однією мовою засобами іншої мови.

Залучаючи учнів до вивчення кращих зразків світового письменства, важливо формувати їхнє уявлення про художній переклад як унікальне явище у світовій культурі,

результат творчого діалогу автора і перекладача.

Завдання на порівняльний аналіз оригіналу та перекладу під час вивчення світової літератури впроваджується дедалі активніше. Зокрема, надзвичайно цікавим і плідним виявляється зіставлення кількох перекладів одного твору. Така робота сприяє розвитку вміння порівнювати літературні явища, допомагає зрозуміти специфіку художнього перекладу, краще осягнути твір.

Отже, в процесі компаративного аналізу школярі вчать порівнювати літературні явища, помічати літературні аналогії, складати порівняльну характеристику персонажів, знаходити типологічні та генетичні зв'язки, писати твори з елементами порівняння, аналізувати переклади тощо.

Цей тип аналізу сприяє формуванню гуманістичного світогляду учнів, вихованню загальнолюдських цінностей, національної гідності та шанобливого ставлення до культурної спадщини інших народів.

Компаративне міні-дослідження (Мольєр «Міщанин-шляхтич» та І. Карпенко-Карий «Мартин Боруля»)

Учитель. Найбільш подібні образи головних героїв п'єс – Пана Журдена та Мартина Борулі. З якою метою герої прагнуть досягнути дворянського звання? *(Пан Журден – головний герой п'єси Мольєра. Він прагне досягти дворянських прав, щоб бути прийнятим королем, а Мартин Боруля – головний герой п'єси Карпенка-Карого – щоб домогтися покарання для свого кривдника дворянина Красовського, а також dbaє про подальше*

дворянське життя своїх дітей.)

Учитель. Які ж порядки вводять пан Журден та Мартин Боруля, щоб стати дворянами?

1 група – Мартин Боруля, *2 група* – пан Журден.

Відповіді учнів 1 групи: Мартин Боруля прагне:

- Завести в домі дворянські порядки : пити кофе, чай; довго спати; дітям звелів говорити по-дворянськи «папінька», «мамінька»;
- розвести собак та їздити на полювання;
- сина намагається влаштувати на чиновницьку посаду, а дочку видати заміж за регістратора з ратуші Націєвського ;
- офіційно оформити «шляхетне походження».

Відповіді учнів 2 групи: Пан Журден:

- наймає вчителів;
- замовляє, щоб йому пошили одяг, подібний до того, який носять дворяни;
- прагне дружити з дворянином Дорантом, якому не шкодує позичати гроші;
- «закохується» в дворянку Дорімену, якій через Доранта дарує дорогий перстень, а також намагається освідчитися в коханні;
- прагне видати заміж дочку за дворянина, або ж хоча б за сина турецького султана.

Учитель. Чому ж намагання героїв стати дворянами не здійснилося?

(Пані Журден прагне вигнати з дому Доранта та Дорімену, Журдена посвячують у «мамамуші», обдурюють і Люссіль виходить заміж за Клеонта, що вдає сина «турецького султана». Ні навчання, ні одяг не приносять Журдену задоволення. У кінці твору прагненням пана Журдена стати дворянином підводить підсумок його слуга Ков'ель: «От йолоп, так йолоп! Другого такого у цілому

світі не знайдеш». Ков'ель, хоча і нижчого соціального походження, а виявляється розумнішим за свого пана.

На Мартина Борулю також чекають невдачі: Степана прогнали з канцелярії; наречений Марисі виявився не дворянином, а шарлатаном, який таємно підслухав розмову Марисиних батьків і втік; сусід – поміщик виграв позов у суді; не затвердили Мартина і в дворянстві, адже виявилася помилка в записі прізвища (Боруля – Боруля), тому й довелося спалити всі папери і герб «тишвард».)

Учитель. Які спільні та відмінні риси мають пан Журден та Мартин Боруля?
(Спільне в обох героїв те, що вони прагнуть стати дворянами. Відмінне – Мольєр у комедії висміює рабське самоприниження пана Журдена перед дворянами. В образі Мартина Борулі Карпенко-Карий висміює бажання представників сільської буржуазії поріднитися з дворянством, забуваючи про те, що роль і місце людини в житті визначається її особистими якостями, а не приналежністю до певного соціального стану.)

Післямова

Урок літератури без серйозного і глибокого аналізу художнього твору неможливий. Аналіз – це ключ до тих істин, які автор розмістив у смислових глибинах свого твору. Без ретельної і грамотної роботи з художніми текстами ці істини залишаться для юного читача «за сімома замками».

У шкільному аналізі художніх творів є свої особливості.

По-перше, він повинен бути емоційним, тобто має викликати в учнів безпосередній інтерес до твору.

По-друге, шкільний аналіз художніх творів носить пізнавальний характер. З допомогою аналізу твору вчитель знайомить учнів з особливостями життя, природи, культури, літератури того чи того народу, творчою манерою митця, художньою своєрідністю тексту та ін.

По-третє, важливим компонентом шкільного аналізу є його виховний потенціал. Аналіз має сприяти формуванню моральних якостей учнів, їх естетичного смаку, забезпечувати особистісно зорієнтоване навчання.

В-четвертих, шкільний аналіз художнього твору має надзвичайно великі розвивальні можливості. Він сприяє розвитку у дітей літературно-аналітичних умінь, навичок мислення високого рівня (аналіз, синтез, оцінювання), логічного та критичного мислення, творчих здібностей, навичок проектної роботи, діяльності у співпраці, зв'язного мовлення, здатності до рефлексії тощо. Розвивальний аспект пов'язаний у першу чергу з використанням широкої палітри сучасних методів та прийомів аналізу.

Систематична робота на уроках літератури над проникненням у смислові глибини твору за допомогою різних типів аналізу сприятиме виробленню в учнів умінь читати художні твори вдумливо, сприймати їх не пасивно, а осмислено, тобто допоможе сформувати в учнів якості культурного читача, уважного поціновувача Книги.

Список використаної літератури

1. Голик О.В. Українська література. Інтерактивні технології на уроках. 5 – 12 класи. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 156 с.
2. Зарубіжна література. Книга для вчителя: календарне планування та розробки уроків. 8 клас / І.А.Хроменко та ін. – К.: Грамота, 2008. – 448 с.
3. Ковбасенко Ю.І. Филологический анализ художественного текста. – Київ: Інститут системних досліджень освіти України, 1995. – 147 с.
4. Козуб Галина. Мова – характер – ідея. Порівняльний аналіз п'єс Ж.-Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич» та «Мина Мазайло» М.Куліша. // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. - №5. – С. 38 – 41.
5. Літературознавчий словник-довідник. - К., 1997.- 656 с.
6. Мірошниченко Л.Ф., Ніколенко О.М., Маранцман В.Г. «Слідом за автором», пообразний, проблемно-тематичний шляхи аналізів // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – №6. – 2004. - С. 35-38

7. Таранік-Ткачук К.В. Стилiстичний аналіз художнього твору на уроках зарубiжної лiтератури в старших класах: Метод. посiбник. - К.: Грамота, 2008. - 128 с.

8. Технологiї розвитку критичного мислення учнiв /Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макiнстер Д.; Наук. ред. передм. О.І.Пометун. – К.: Вид-во «Плеяди», 2006. -114 с.

9. Хроменко І.А. Зарубiжна лiтература: Авторський семiнар учителя-методиста. – Тернопiль: Мандрiвець, 2010. – 128 с.

10. Хроменко І.А. Особливостi використання технологiї проблемного навчання на уроках лiтератури // Зарубiжна лiтература в школах України. - 2011. - № 10. - С. 7-10